EXAMENSARBETE VT 2022

MASTER I ÖVERSÄTTNING

Specialisering i engelska

LUNDS UNIVERSITET

Språk- och litteraturcentrum

Översättarutbildningen

Cenobiter och människohökar

Om översättning av ordlekar i de två svenska versionerna av Henry David Thoreaus *Walden*

Författare:

Linus Klasson

Handledare:

Lisa Holm

Sammandrag

I denna masteruppsats jämförs de två svenska översättningarna av Henry David Thoreaus *Walden* (1854): Frans G. Bengtssons förstaöversättning från 1924 och Peter Handbergs nyöversättning från 2006. Uppsatsen behandlar översättningen av verkets ordlekar i syfte att utröna hur de två översättarna har hanterat detta humoristiska inslag. I en kvantitativ och en kvalitativ analys undersöks hur översättarna har överfört både ordlekarnas funktion och betydelseinnehåll. I den kvantitativa analysen klassificeras deras översättningsstrategier i fyra kategorier, och sedan fastställs frekvensen för översättningslösningarna inom varje kategori. Resultatet visar på mycket små skillnader i frekvensen för de strategier som översättarna tillämpat, och det ger inget stöd åt nyöversättningshypotesen eftersom nyöversättningen inte bevarar ordlekarna i högre grad än förstaöversättningen. Samtidigt visar analysmaterialet på tendenser till ett mer källtextnära förhållningssätt i nyöversättningen i andra avseenden än bevarandet av ordlekarna. Den kvalitativa analysen utgår från kategorierna i den kvantitativa och lyfter fram exempel på översättarnas lösningar där framför allt överföringen av ordlekarnas semantiska innehåll analyseras. Den kvalitativa analysen visade på stora likheter beträffande överföringen av betydelseinnehållet i ordlekarna, men även på en del skillnader mellan måltexterna i detta avseende.

Engelsk titel

Cœnobites and Men-harriers: A Study on the Translation of Wordplay in the Two Swedish Versions of Henry David Thoreaus *Walden*

Nyckelord

H.D. Thoreau, *Walden*, ordlekar, dubbeltydighet, nyöversättning, nyöversättningshypotesen, Frans G. Bengtsson, Peter Handberg, översättningsstrategier

Innehållsförteckning

1. Inledning 4

2. Vetenskaplig bakgrund 5

2.1. Nyöversättning och nyöversättningshypotesen 5

2.2. Ordlekar 6

2.3. Översättning av ordlekar 9

3. Material 11

3.1. Om *Walden* 11

3.2. Humor och ordlekar i *Walden* 13

3.3. De två svenska översättarna 15

3.4. Skillnaden i översättningarnas längd 16

4. Analys 17

4.1. Kvantitativ analys 18

4.1.1. Metod 18

4.1.1.1. Gränsfall 21

4.1.2. Resultat 23

4.2. Kvalitativ analys 25

4.2.1. Metod 25

4.2.2. Analys 25

4.2.2.1. En ordlek i källtexten blir en ordlek i måltexten (A) 25

4.2.2.2. Ordleken faller bort men en del av betydelseinnehållet överförs (B) 30

4.2.2.3. Ordleken faller bort helt i förstaöversättningen (C) 38

4.2.2.4. Uttrycket överförs från källtext till måltext utan att översättas (D) 39

4.3. Sammanfattande diskussion 41

5. Avslutning 43

Källförteckning 45

1. Inledning

Denna uppsats utgörs av en jämförande studie av de två svenska översättningarna av Henry David Thoreaus *Walden* från 1854, som är ett kanoniskt verk i den amerikanska litteraturen. I verket skildrar författaren sin drygt tvåårigа vistelse i avskildhet i en liten stuga i skogen. Han förespråkar ett liv i enkelhet nära naturen och riktar samtidigt skarp kritik mot det framväxande moderna samhället. *Walden* har genererat olika myter om dess upphovsman, alltifrån att han var en gnällig och excentrisk enstöring till att han var en förebildlig profet. Boken är ett erkänt mästerverk och en levande klassiker som fortfarande har förmåga att engagera och inspirera. Den har översatts till svenska vid två tillfällen. Den första översättningen kom ut 1924 med Frans G. Bengtsson som översättare, och denna översättning var länge den enda versionen som fanns av verket på svenska. Det dröjde fram till år 2006, alltså drygt 80 år, innan en nyöversättning kom ut, gjord av Peter Handberg. Det faktum att det publicerats endast två översättningar med ett långt tidsavstånd emellan gör *Walden* till ett intressant objekt för att studera nyöversättningshypotesen, enligt vilken nyöversättningar tenderar att ligga närmare originaltexten än vad förstaöversättningar gör (Chesterman & Williams 2002:72).

Walden är mest omskriven när det gäller idéinnehållet, men ur en stilistisk aspekt kännetecknas den bland annat av författarens bruk av ordlekar som bidrar till en humoristisk effekt. Ordlekarna är ett stilistiskt utmärkande drag i verket, och en översättning som bevarar den humoristiska effekten kan betraktas som trogen gentemot källtexten.

Eftersom avsikten med denna studie är att studera två befintliga översättningar av ett litterärt verk kan den kategoriseras som en produktorienterad deskriptiv studie (Malmkjær 2005:17–18). Syftet är att undersöka hur de två svenska översättarna har hanterat källtextens ordlekar samt att fastställa om eventuella olikheter korresponderar med nyöversättningshypotesen. Den överordnade frågeställningen handlar därför om vilka likheter och skillnader som finns mellan översättningarna med avseende på hanteringen av ordlekarna. Utifrån denna frågeställning kan följande tre mer specifika forskningsfrågor formuleras:

● Bekräftar skillnaderna mellan översättningarna nyöversättningshypotesen på så sätt att den senare översättningen i högre grad bevarar originalverkets ordlekar och därmed den humoristiska effekten?
● Finns det några skillnader mellan översättningarna i fråga om hur betydelseinnehållet i ordlekarna har överförts?

● Finns det några skillnader mellan översättningarna när det gäller överföringen av funktion (humoristisk effekt) kontra betydelseinnehåll hos ordlekarna?

I följande avsnitt kommer jag att redogöra för tidigare forskning och därmed förankra studien inom det översättningsvetenskapliga fältet. Därefter presenteras verket samt de två svenska översättarna. Analysen består sedan av dels en kvantitativ del som visar frekvensen av olika översättningsstrategier, dels en kvalitativ del som lyfter fram exempel på olika lösningar och visar på vilka konsekvenser dessa får för måltexterna och deras närhet till källtexten. Därefter följer ett diskussionsavsnitt där resultaten från de två analysdelarna kort sammanfattas.

2. Vetenskaplig bakgrund

Jag kommer här att redogöra för tidigare forskning och teoribildning inom de områden som är relevanta för studiens syfte. De två forskningsområden inom översättningsvetenskapen som kommer behandlas är nyöversättning samt översättning av ordlekar.

2.1. Nyöversättning och nyöversättningshypotesen

Med begreppet nyöversättning åsyftas en tidsmässigt efterkommande översättning av en och samma källtext till samma målspråk. De texter som nyöversätts är främst religiösa skrifter och klassiska litterära verk, och forskningen kring nyöversättning har främst inriktats på texter i den senare kategorin (Baker & Saldanha 2011:233). Forskningsfrågor som undersökts i samband med nyöversättning har oftast handlat om förändringar av översättningsnormer och översättningsstrategier samt effekter av politisk och kulturell kontext på översättningar (Koskinen & Paloposki 2010:295).

De teoretiska antaganden gällande nyöversättningar som formulerades på 1990-talet benämns vanligtvis nyöversättningshypotesen (Baker & Saldanha 2011:233). Hypotesen har sitt ursprung i en artikel från 1990 av översättningsforskaren Antoine Berman, som menade att förstaöversättningar av litterära verk kännetecknas av brister. Däremot kan nyöversättningar utnyttja det faktum att den första översättningen introducerat verket i målkulturen och därigenom vara mer trogna mot originalet, vilket Berman menade var ett framsteg (Berman 1990). Förstaöversättningar är alltså mer domesticerande och anpassade till målkulturen för att introducera verket, medan nyöversättningar är mer foreigniserande och ligger närmare källtexten (Koskinen & Paloposki 2010:295). Forskning på 2000-talet har gett rikligt med

evidens som både styrker och talar emot nyöversättningshypotesen. Paloposki och Koskinen (2004) finner i sin studie inget stöd för hypotesen och menar att den uppstått ur en specifik historisk utblick inom forskningen. De betonar framför allt att hypotesen speglar en nuvarande fas i litteraturhistorien snarare än att nyöversättning per automatik innebär en rörelse från domesticerande till foreigiserande strategier.

Ett metodologiskt problem när det gäller jämförelser mellan förstaöversättningar och nyöversättningar är svårigheten att definiera ”närhet” och att fastställa tillförlitliga metoder för att mäta olika översättningars närhet till källtexten. Olika lingvistiska enheter har använts i olika undersökningar, såsom syntax, lexikala val, kulturspecifika uttryck, tilltalsord, måttenheter, talat språk, dialekter och slang (Koskinen & Paloposki 2010:296). Det lingvistiska fenomen som utvalts för denna studie är alltså ordlekar. Detta utgör en mycket snäv infallsvinkel i relation till en analys av om en översättning som helhet är källtextnära eller ej, vilket skulle kräva en mer omfattande studie.

2.2. Ordlekar

Ordlekar har en naturlig plats i många människors språkliga medvetande, och de kan sägas finnas inneboende i ett språks struktur. Många olika typer av språklig manipulering kan ibland gå under beteckningen ordlekar (eng: *wordplay*), bland annat rim, slang, tungvrickare, gåtor, anagram och palindromer. I Nationalencyklopedin ges följande definition av ordlek:

> stilgrepp där man använder ordens olika betydelsemöjligheter för att skapa en paradoxal, gärna komisk effekt eller visa sin skicklighet i att laborera med språket

I Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien (SO) lyder definitionen:

> språklig vändning som på ett lekfullt eller skämtsamt sätt utnyttjar ords flertydighet eller ljudlikhet

Båda definitionerna innefattar att ordlekar utnyttjar ords betydelser, men definitionen i SO är mer specifik genom att explicit nämna flertydighet och dessutom att det kan handla om ords ljudlikhet. Ordlekar åsyftar alltså en manipulering av språkljud och betydelser som används för att skapa en viss pragmatisk effekt, ofta med avsikt att vara fyndig och humoristisk. Denna typ av manipulering förekommer i vardagligt språkbruk liksom inom en mängd olika verksamheter, inte minst inom reklam, journalistik och politik samt i sångtexter, varumärken

och företagsnamn. Ordlekar är också ett stilgrepp som används i litterära texter, vilket ämnet för denna uppsats är ett exempel på.

Den belgiske forskaren Dirk Delabastita har i ett flertal publikationer studerat ordlekar i ett översättningsvetenskapligt sammanhang, och inom översättningsvetenskapen används ofta hans definition av ordlekar:

> Ordlekar är det generella namnet för de olika textuella fenomen i vilka strukturella egenskaper hos språket/språken som används utnyttjas som medel för att framkalla en kommunikativt signifikant konfrontation mellan två (eller fler) lingvistiska strukturer med mer eller mindre likartad form och mer eller mindre skilda betydelser (Delabastita 1996:128; min översättning).

Delabastitas definition återfinns förutom i hans egen artikel även i *Handbook of Translation Studies – Volume 2* (Vandaele 2011) samt i *The Routledge Handbook of Translation Studies and Linguistics* (Klitgård 2018). Det är de ordlekar som ryms inom denna definition som brukar orsaka de största problemen för översättare och som även har fått störst uppmärksamhet inom översättningsvetenskapen (Klitgård 2018:233). Det är också denna definition av ordlekar som jag utgår från i den här uppsatsen. Enligt definitionen kännetecknas en ordlek av att två eller fler semantiska betydelser aktiveras av identiska eller liknande språkliga former i en text. I en ordlek utnyttjas alltså de formella likheterna mellan lingvistiska strukturer med olika betydelser.

Delabastita delar in strukturernas formella likheter i fyra kategorier: homonymi (uttrycken har samma stavning och låter likadant), homofoni (de låter likadant men har olika stavning), homografi (de stavas likadant men låter olika) och paronymi (de har stora likheter men skiljer sig något åt gällande både stavning och ljud). Delabastita gör också en distinktion mellan vertikala ordlekar (*vertical wordplay*) och horisontella ordlekar (*horizontal wordplay*), vilket har att göra med de snarlika ordens eller uttryckens position i texten. I en vertikal ordlek ingår de olika betydelserna i ett och samma uttryck medan de i en horisontell ordlek följer efter varandra i texten (Delabastita 1996:128). Som ett exempel på en vertikal ordlek ger Delabastita följande uppmaning, som skulle kunna ses uppsatt utanför en kyrka: *come in for a faith lift*. Här består ordleken av ett uttryck (*faith lift*) som genom en ljudlikhet ger en association till *face lift*. Begreppet *faith* ('tro') används normalt inte tillsammans med ordet *lift*, vilket dock *face* gör i begreppet *face lift* ('ansiktslyftning'). De två strukturerna utgör paronymer som alltså innefattas i ett och samma uttryck. Som ett exempel på en horisontell ordlek kan ges: *how the US put US to shame*. De två uttryck som här bildar ordleken utgör

homografer eftersom de har identisk stavning men uttalas olika (med betydelserna United States respektive ’oss’), och eftersom effekten är beroende av att de förekommer på två ställen i satsen blir resultatet alltså en horisontell ordlek.

Ordlekar är som nämnts en del av språket på så sätt att de hänger ihop med ett språksystems strukturella egenskaper. Som Delabastita (1996) påpekar innehåller ett språk en mängd potentiella dubbeltydigheter och associationsmöjligheter, inte minst på grund av att så många ord i ett språk är polysema. Vid skapandet av ordlekar är det inte minst denna polysema karaktär hos orden som utnyttjas, liksom ett språks begränsade uppsättning fonem och grafem (bokstäver), som dessutom endast kan uppträda i vissa specifika kombinationer. Dessa strukturella egenskaper hos ett språk gör att det finns otaliga lingvistiska strukturer med helt skilda betydelser men som ändå har en identisk eller liknande form. En ordlek får sin effekt genom att dessa potentiella dubbeltydigheter i språket utnyttjas i en viss konstruerad och uttänkt form i en text. Som Partington påpekar skapar sällan ett enskilt ord en komisk effekt eller ger upphov till en överraskningseffekt, även om ordet har mer än en betydelse: ”puns generally do not play with single words but phrases, larger units of discourse” (Partington 2009:1795).

Delabastitas formulering ”kommunikativt signifikanta” i definitionen av ordlekar är ämnad att åtskilja ordlekar från oavsiktlig dubbeltydighet i normalt språkbruk där ingen ordlek eftersträvas. En ordlek är ett kommunikativt redskap som bygger på retoriska färdigheter och skiljer sig från felsägningar och ouppmärksamhet. För Delabastita är en ordlek därför endast kommunikativt signifikant om och när författarens avsikt är att den ska vara det (Delabastita 1996:131–132).

Ordlekar kan fylla olika slags funktioner i en text, och förutom att skapa en humoristisk effekt nämner Delabastita som andra möjliga funktioner hos ordlekar att få en text att bättre hänga samman tematiskt, att få läsaren att öka sin uppmärksamhet, att öka övertalningskraften i ett påstående samt att utmana läsares socialt betingade reaktioner mot tabubelagda teman (Delabastita 1996:129–130). Att ordlekar kan vara effektiva i dessa avseenden hänger ihop med Klitgårds konstaterande att ordlekar gör det möjligt att säga saker som inte kan sägas på något annat sätt (2018:234).

2.3. Översättning av ordlekar

En fråga som kan infinna sig utifrån det ovanstående är: Om ordlekars betydelser och funktioner är sammanbundna med själva strukturen i ett språk, hur kan de då skiljas från det språket och uppträda i ett annat språk som har en annan struktur? Eftersom den typ av relation mellan olika ords form och innehåll som utnyttjas i ordlekar oftast är språkspecifik kan överföringen från ett språk till ett annat innebära ett stort problem för översättaren. Detta har lett till att många som skrivit om ämnet har betraktat översättning av ordlekar som en omöjlighet. Det antas oftast att ordlekar i en litterär text måste bevaras i en översättning eftersom dessa utgör viktiga beståndsdelar av verket och är av betydelse vid överföringen av författarens uttryckssätt. Samtidigt antas alltså att ett bevarande av ordlekar nästan alltid är en omöjlighet. Delabastita delar dock inte uppfattningen att ordlekar är oöversättliga och menar samtidigt att en översättning som tar bort en ordlek är en fullt legitim lösning, inte minst för att undvika klumpiga formuleringar och uttryck. I sin artikel *Translating Jokes and Puns* menar även Low att en översättningslösning som ignorerar en ordlek är en fullt rimlig strategi. Han definierar strategin som att översättaren överför endast en betydelse i en dubbeltydig fras och på så sätt utelämnar ordleken (Low 2011:67). Low anser annars att en ordlek bör översättas med en ordlek i målspråket, eller att någon form av kompensation används för att återskapa den humoristiska effekten. Men han skriver samtidigt att i de fall betydelsen är viktigare än kvickheten i en text så bör överföringen av betydelsen prioriteras (Low 2011:62–63).

Delabastita har utifrån sin forskning skapat en taxonomi som innehåller åtta strategier för översättning av ordlekar (*puns*). Dessa strategier listas nedan med definitioner i min översättning utifrån Delabastita (1996:124). Listan återfinns även i *The Routledge Handbook of Translation Studies and Linguistics* (Klitgård 2018:241–242):

> 1. PUN → PUN: ordleken i källtexten översätts till en ordlek i måltexten, som kan vara mer eller mindre olikartad i fråga om formell eller semantisk struktur.
> 2. PUN → NON-PUN: ordleken försvinner, till exempel genom att bara ena betydelsen av ett dubbeltydigt uttryck översätts.
> 3. PUN → RELATED RHETORICAL DEVICE: ordleken ersätts av ett retoriskt grepp (som upprepning, allitteration, rim, referentiell vaghet, ironi eller paradox) med målet att återskapa ordlekens effekt.
> 4. PUN → ZERO: textavsnittet som innehåller ordleken tas bort.
> 5. PUN ST = PUN TT: översättaren återger ordleken ordagrant som den formuleras i

källtexten, utan att egentligen översätta den.

6. NON-PUN → PUN: översättaren för in ordlekar på ställen i texten där det inte finns några i originalet, ofta för att kompensera för förlust av en ordlek på ett annat ställe.

7. ZERO → PUN: helt nytt textmaterial som innehåller en ordlek läggs till som kompensatorisk strategi.

8. EDITORIAL TECHNIQUES: tillägg av exempelvis förklarande fotnoter, slutnoter, parenteser eller kommentarer i översättarens förord.

Dessa strategier kan ofta kombineras på olika sätt. Ett typiskt exempel är då en ordlek försvinner (PUN → NON-PUN) och kombineras med en fotnot som förklarar vad som utelämnats (EDITORIAL TECHNIQUES) samt med en ordlek på ett annat ställe i texten som fungerar som en kompensation (NON-PUN → PUN).

Delabastita menar att åsikten att ordlekar är oöversättliga bygger på en alltför snäv uppfattning om översättningsekvivalens, enligt vilken de åtta strategierna inte uppfyller kraven på en adekvat översättning. Enligt en sådan uppfattning är exempelvis en strykning av en ordlek (PUN → ZERO) inte en legitim strategi, trots att den i praktiken används av framstående översättare. För en källtexttrogen översättare kan även den första strategin (PUN → PUN) innebära ett dilemma eftersom ett troget förhållningssätt, som eftersträvar en ordlek i måltexten där det finns en i källtexten för att bevara dess funktion, ofta kräver en semantisk eller syntaktisk avvikelse från originalverket och därmed en mindre grad av trohet i dessa avseenden.

Ett exempel på en undersökning där Delabastitas taxonomi använts i analysen av översättning av ordlekar är en korpusstudie utförd av Marco (2010) där översättningar till katalanska av verk av Oscar Wilde och Graham Swift analyserades. Studien visade att översättarna tenderade att främst använda strategier som reducerade frekvensen av ordlekar (strategi 2 och 4). Översättarna valde alltså lösningar som gav en förlust i förekomsten av ordlekar jämfört med källtexterna (Marco 2010:276). Marco gjorde en kvantitativ analys som visade att dessa strategier användes i 62,7 % av fallen, medan lösningar som bevarade ordlekarna genom en översättning till antingen en liknande eller annorlunda ordlek i måltexten (strategi 1) endast användes i 31,8 % av fallen. Det fanns i materialet inga fall av kompensationer (strategi 6 och 7), vilka skulle väga upp förlusterna och skapa en mer positiv balans mellan källtext och måltext i fråga om ordlekar.

3. Material

Materialet i denna studie utgörs av Henry David Thoreaus *Walden*, som kom ut på engelska 1854, samt de två svenska översättningarna från 1924 (*Skogsliv vid Walden*) och 2006 (*Walden*). Som källtext har jag använt mig av en textkritisk och kommenterad utgåva som utkom 2004 redigerad av Jeffrey S. Cramer. Den version av förstaöversättningen som använts publicerades 1964 av förlaget Wahlström & Widstrand. Denna version är identisk med den som gavs ut av samma förlag 1924 och som var den första utgåvan av översättningen. Nyöversättningen utgörs av den första utgåvan, som publicerades 2006 av förlaget Natur & Kultur.

Nedan följer en kort beskrivning av källtextens innehåll samt en redogörelse för dess ordlekar, som är det stilistiska drag som är ämnet för uppsatsen. Därefter följer en kort presentation av de två svenska översättarna och en redogörelse för den tydligaste skillnaden mellan de två måltexterna, nämligen att den första översättningen inte överförde *Walden* i sin helhet och att nyöversättningen därför var den första oavkortade versionen av verket på svenska.

3.1. Om *Walden*

År 1845 beslöt sig Henry David Thoreau (1817–1862) för att bygga en liten stuga vid skogstjärnen Walden Pond utanför sin hemstad Concord i den amerikanska delstaten Massachusetts. Han levde där i två år och två månader, nära naturen och med sparsamma kontakter med civilisationen. Thoreaus tanke var att ett enkelt leverne genom självförsörjning, en större samstämmighet med naturen samt möjligheter till introspektion och kontemplation skulle ge honom en klarare förståelse av människans plats i samhället och tillvaron i stort. Thoreaus skildring av denna tid i skogen vid tjärnen utgör *Walden*, som är hans mest berömda verk och som förespråkar ett liv i enkelhet och oberoende. Verket publicerades första gången 1854 med titeln *Walden; or, Life in the Woods*. De dryga två åren i skogen komprimeras i texten till ett års förlopp så att skildringen utgörs av de fyra årstidernas gång. Detta symboliserar mänsklig utveckling med en kulminering under vårens uppvaknande.

I bokens andra kapitel, *Where I Lived, and What I Lived For*, finns Thoreaus berömda formulering gällande syftet med skogsvistelsen:

> I went into the woods because I wished to live deliberately, to front only the essential facts of life, and see if I could not learn what it had to teach, and not, when I came to die, discover that I had not lived (Thoreau 2004:88).

För Thoreau innebar en förenklad livsföring en fördel när det handlade om intellektuell och andlig utveckling. Hans avsikt var att skala bort det han uppfattade som trivialiteterna i det liv som levdes av gemene man i hans samtid. Han konstaterade i inledningen av *Walden* att ”the mass of men lead lives of quiet desperation” (Thoreau 2004:7), vilket utgör grunden för hans skarpa kritik mot det framväxande moderna samhällets avigsidor. Thoreaus flytt till skogen var ett sätt att komma bort från det han betraktade som en ”övercivilisering” och att söka efter något mer primitivt som utgjorde livets kärna – ”to live deep and suck out all the marrow of life” (Thoreau 2004:88). Detta sökande hade inslag av religiös mysticism, och Thoreau studerade religiösa skrifter från både det antika Grekland, Indien och Kina. *Walden* är rik på allusioner som flätar in österländska citat och tänkespråk i texten. Thoreau kallade sig mystiker, transcendentalist och naturfilosof. Just naturen spelar en betydande roll i *Walden*, och boken innehåller många detaljerade naturbeskrivningar, både i form av exakta, närmast vetenskapliga observationer samt poetiska skildringar och metaforisk användning av naturfenomen.

Walden är skriven i jag-form med författaren Thoreau som berättare, men boken är långt ifrån en traditionell självbiografi. Den kombinerar den självbiografiska framställningen med en samhällskritik riktad mot den moderna västerländska kulturens konsumism, materialism och avstånd till och förstörelse av naturen. Thoreaus idéer har gjort honom användbar i olika politiska syften, och grupperingar som till exempel den amerikanska medborgarrättsrörelsen, rörelsen mot Vietnamkriget och ungdomskulturerna från 1960-talet och framåt har funnit stöd i Thoreaus verk. Litteraturvetarna Steven Hartman och Henrik Otterberg framhåller i sitt efterord till nyöversättningen av *Walden* att Thoreau fått allra störst betydelse för tänkare och aktivister inom miljörörelsen, och många av dem vänder sig till *Walden* för ”en livsåskådning med sunda ekologiska och icke-exploaterande ideal för människans fortsatta liv i samklang med naturen” (Hartman & Otterberg i Thoreau 2006:420). Samtidigt har verkets tvetydigheter och mångbottnade innehåll gett upphov till många olika tolkningar och svårförenliga reaktioner bland sina läsare. *Walden* betraktas allmänt som ett litterärt verk med till synes ändlösa tolkningsmöjligheter, och enligt Hartman och Otterberg beror detta delvis på den notoriskt undanglidande berättaren, ”en effekt som bland annat uppnås genom satiriska och ibland självironiska tonlägen” (i Thoreau 2006:412). *Walden* är först och främst en skildring

av ett socialt experiment och en andlig upptäcktsresa, men den innehåller samtidigt ett stort mått av satir och humor.

3.2. Humor och ordlekar i *Walden*

Den följande karaktäriseringen av stilen i *Walden* baseras förutom på min egen läsning av verket också på det som lyfts fram i litteraturen om Thoreau och *Walden* (t.ex. Moldenhauer 1967; West 1974; Schneider 1995). *Walden* innehåller en ansenlig mängd allusioner som tydligt visar på att Thoreau var mycket beläst och språkintresserad. Hans prosa är också rik på stilfigurer, inte minst antiteser och parallellismer som används för att skapa paradoxer. Han använder sig gärna av parafraser på ordspråk, talesätt och litterära passager. Förutom att parafrasera ordspråk och skapa nya varianter av dessa bidrar parallellismer, antiteser, allitterationer och repeteringar ibland till en stilistisk imitation av ordspråk. Stilen är därför i hög grad aforistisk, och det finns många formuleringar i *Walden* som blivit berömda citat. Ibland bidrar dessa ordvändningar till att skapa den humoristiska effekt som ofta kännetecknar tonen i *Walden*.

I den omfattande litteraturen om *Walden* betonades till en början de poetiska naturbeskrivningarna och samhällskritiken medan humorn oftast inte kommenterades. Men en bit in på 1900-talet började humorn och ordlekarna lyftas fram och undersökas i större utsträckning. Som ett exempel på en analys av ordlekarna i boken kan nämnas David Skwires artikel *A Check List of Wordplays in Walden* (1958). Artikeln innehåller en lista över alla ordlekar som Skwire har funnit i boken, och jag kommer i min analys att utgå från den listan. I sin artikel om *Walden* i antologin *The Cambridge Companion to Henry David Thoreau* skriver Richard Schneider (1995:95) att den är full av ordlekar, så många att även den mest uppmärksamma läsaren troligtvis missar åtskilliga av dem. I hans tycke är också många av ordlekarna väldigt dåliga, vilket nog kan uppfattas som ett något skämtsamt påstående, men kommentaren kanske även speglar Thoreaus torra och lite kärva humor som inte kännetecknas av en typisk vitsighet.

Som framgått använder Thoreau i *Walden* olika former av språklig manipulering och lek med ord, och i boken finns också en hel del ironi samt retoriska grepp som hyperboler och litoteser. Men de språkliga konstruktioner som är ämnet för denna uppsats är de ordlekar som innehåller semantiska ambiguiteter och som innefattas i Delabastitas definition, som anger att en ordlek utgörs av att två eller fler semantiska betydelser aktiveras av identiska eller liknande

språkliga former i en text. Dessa ordlekar kan ibland vara svåra att identifiera. Det är inte alltid uppenbart vad som är en ordlek och vad som inte är en ordlek, vilket hänger ihop med Delabastitas formulering att en ordlek är kommunikativt signifikant endast om författarens avsikt är att den ska vara det. Det kan därför i allmänhet vara svårt att avgöra om en språklig konstruktion i en text är avsedd att vara en ordlek, och detta gäller i hög grad för *Walden*. Att Thoreaus ordlekar inte alltid är tydliga eller uppenbara påpekas exempelvis av West (1974:1046). Eftersom ordlekarna kan vara svåra att upptäcka kan olika läsare skilja sig åt med avseende på vad som tolkas som en ordlek. En av de mest berömda ordlekarna i *Walden* (enligt Handberg i Thoreau 2006:429) kan tjäna som exempel på en ordlek som troligtvis gått många läsare förbi:

> […] I joined some impatient companion who had been fishing on the pond since morning, as silent and motionless as a duck or a floating leaf, and, after practising various kinds of philosophy, had concluded commonly, by the time I arrived, that he belonged to the ancient sect of Cœnobites (Thoreau 2004:168–169).

Thoreau skriver här om vissa människor han kunde träffa på som ägnat en hel dag åt att fiska i tjärnen och som efter begrundan brukade komma fram till att de tillhörde Cenobiterna, en forntida munkorden. På engelska uttalas *Cœnobites* på samma sätt som *see no bites*, vilket blir en ordlek som förmedlar att dessa fiskare inte lyckades få napp (se Thoreau 2004:169; 2006:429). Ordleken är långt ifrån uppenbar, och det kan antas att många läsare har svårt att uppfatta den.

Ordleken ovan är ett exempel på en vertikal ordlek som bygger på homofoni. Ett exempel på en horisontell ordlek, som dessutom är betydligt mer uppenbar för läsaren, är följande mening:

> I did not fear the **hen-harriers**, for I kept no chickens; but I feared the **men-harriers** rather. (Thoreau 2004:148)

Här förmedlar Thoreau att han fruktade människor mer än djur genom att leka med uttrycket *hen-harriers* och bilda det fonetiskt och grafiskt snarlika uttrycket *men-harriers*, vilket utgör en paronymi. *Harrier* betyder ’kärrhök’, och *hen-harrier* är en specifik fågel av denna art som på svenska heter ”blå kärrhök”. I meningen framgår att dessa fåglar angriper höns, men eftersom Thoreau inte hade några sådana fruktade han inte kärrhökarna utan snarare människorna. Enligt nätupplagan av *Oxford English Dictionary* (OED) kan *harrier* förutom ’kärrhök’ även betyda *one who harries.* Verbet *harry* kan översättas till ’härja, plundra eller

plåga'. Den bokstavliga betydelsen av *hen-harrier* blir då 'någon som plundrar höns', och det är denna bokstavliga betydelse som Thoreau utnyttjar för att skapa ett uttryck som betecknar de som härjar eller plågar människor, nämligen andra människor.

Även om *Walden* knappast läses endast för humorns skull utgör ordlekarna ett framträdande stildrag i verket. Humorn, som inte minst utgörs av ordlekarna, fyller en viktig funktion genom att den balanserar och mildrar det som kan uppfattas som Thoreaus predikande, mästrande ton och hans kritik av gemene mans levnadssätt och moral (se Schneider 1995:94). Den humoristiska tonen, som kompletterar den mer allvarliga, blir ett sätt att bjuda in läsaren i stället för att denne enbart kritiseras och stöts bort. Samhällskritiken uppvägs av en lekfullhet och självironi som gör att den inte resulterar i gravallvarlig bitterhet. På samma sätt lättar humorn upp de filosofiska inslagen och gör boken mindre tung att läsa.

En andra funktion hos humorn i *Walden* torde vara att skärpa läsarens uppmärksamhet, vilket också är en av de funktioner som Delabastita anger att ordlekar kan fylla (Delabastita 1996:129). Genom den överraskningseffekt som en ordlek ger lyckas Thoreau öka läsarens uppmärksamhet på textens budskap, som därmed lyfts fram på ett tydligare sätt. De retoriska greppen bidrar också till att stärka övertalningskraften i Thoreaus påståenden, vilket också är en av de funktioner som Delabastita anger gällande ordlekar.

3.3. De två svenska översättarna

Frans G. Bengtsson (1894–1954) är främst berömd som författare, och han debuterade 1923 med diktsamlingen *Tärningskast*. Han blev sedermera högt ansedd som en egenartad essäist, men är mest välbekant som författare till vikingaromanen *Röde Orm*, vars två delar utkom 1941 och 1945. Översättningen av *Walden* utkom 1924 med titeln *Skogsliv vid Walden*, och den var Bengtssons första mer omfattande översättning. Han var då ännu inte etablerad som författare eller översättare. Volymen innehöll även en omfattande inledning om Thoreau, vilken utgjorde underlaget till att Bengtsson 1930 erhöll en licentiatexamen i litteraturhistoria. *Skogsliv vid Walden* utkom i en liten upplaga, och den gavs ingen större uppmärksamhet på tidningarnas kultursidor (se Thoreau 2006:416). Intresset tog dock fart när boken gavs ut på nytt 1947, och den trycktes därefter i nya upplagor ett flertal gånger under 1900-talet – åren 1964, 1965, 1970, 1976, 1979 och 1990 (Svenskt översättarlexikon; Libris). Den gavs även ut som ljudbok 2003.

Efter det omfattande arbetet med *Walden* fick Bengtsson uppdraget att översätta John Miltons *Paradise Lost*, och denna översättning, *Det förlorade paradiset*, utkom 1926. Bengtsson fortsatte sedan att översätta en del äldre lyrik från engelska, franska och isländska. Han saknade intresse för att introducera samtida poesi och utnyttjade i stället sin historiska lärdom och kunskap om äldre versformer i sitt översättande. Hans omfattande historiska och litterära kunskaper bidrog tillsammans med en stilistisk skicklighet till att han kom att bli den moderna svenska litteraturens enda kommersiellt framgångsrika essäist. Efter att under lång tid varit beroende av arvoden från översättningsuppdrag för sin utkomst kunde han till slut leva på sitt eget författande. Översättningen av *Walden* gjordes alltså innan Bengtsson var en etablerad översättare även om han senare skulle bli en ansedd författare. *Skogsliv vid Walden* blev dock en högt skattad översättning som trycktes i nya upplagor fram till 1990, och den stod sig under drygt 80 år som den enda versionen av *Walden* på svenska.

Nyöversättningen är gjord av Peter Handberg, och den gavs ut 2006. Handberg (f. 1956) är förutom översättare även författare till 13 böcker sedan debuten 1988. Bland dessa verk finns längre essäer, essäsamlingar, reportage samt romaner. År 2017 utkom *Jag ville leva på djupet*, som är en längre essä om Thoreau och *Walden*, och samma år kom en volym med Handbergs översättning av ett urval av Thoreaus omfattande dagboksanteckningar. Handberg har översatt åtskilliga verk, huvudsakligen av tyskspråkiga författare, som Robert Musil, filosofer som Friedrich Nietzsche och Martin Buber samt poeten Georg Trakl. Från engelska har han förutom Thoreau översatt ett urval essäer av George Orwell. När Handberg översatte *Walden* var han redan en etablerad författare och översättare. År 2002 mottog han De Nios översättarpris, och han har sedan dess erhållit ett flertal priser för sin översättargärning.

3.4. Skillnaden i översättningarnas längd

Den mest iögonfallande skillnaden mellan de två översättningarna när det gäller trohet mot originalet, och därmed hur källtextnära de förhåller sig, är att det i Bengtssons översättning saknas fyra hela kapitel av originalverkets arton kapitel; det rör sig om kapitlen *The Bean-Field, The Village, Baker Farm* samt *House-Warming*. Dessutom har en rad avsnitt från flera av de övriga kapitlen strukits; det rör sig ibland om hela stycken och ibland om någon enstaka mening som utelämnats. I sitt förord till *Walden* skriver Handberg att orsaken till strykningarna inte finns angiven någonstans i de svenska utgåvorna och att det ”möjligen är utgivaren själv som har satt saxen till” (i Thoreau 2006:12). Han menar alltså att det är oklart

vem som var ansvarig för strykningarna och vad som föranledde dem. I efterordet till Handbergs översättning, *Om Thoreaus Walden*, skriver Hartman och Otterberg dock uttryckligt att det var Bengtsson som beslutade att utelämna passager och att det resulterade i att en del av verkets politiska udd försvann. Vissa av de samhällskritiska och radikala inslagen doldes ”av Bengtssons tendens att negligera stycken han inte förstod eller kunde instämma i” (Hartman & Otterberg i Thoreau 2006:416).

I Svenskt översättarlexikon skriver Jonas Ellerström att ett visst självsvåld gör sig gällande i Bengtssons översättningar och att ”den något omständliga *Skogsliv vid Walden* hade utsatts för kreativ bearbetning”. Ellerström syftar här på de fyra utelämnade kapitlen. I Handbergs bok *Jag ville leva på djupet*, som utkom drygt tio år efter nyöversättningen, verkar också han vara förvissad om att det var översättaren själv, Frans G. Bengtsson, som stod för besluten att klippa i texten. Enligt Handberg orsakades strykningarna förmodligen av moraliska betänkligheter, men även av att det fanns meningar som Bengtsson helt enkelt inte tyckte om ”och drog ett streck över” (Handberg 2017:89). Handberg skriver vidare att Bengtsson strök ”partier och uttryck som han ansåg olämpliga […] Mörka stråk, tycks det, fick honom att plocka fram rödpennan” (Handberg 2017:89). Thoreau har gått till eftervärlden som en positiv och ljus författare, en legend som är en förebild på många områden, inte minst naturens och miljöns. Enligt Handberg har det därför varit legio att bortse från författarens mörkare drag, vilket Bengtssons strykningar är ett tydligt uttryck för (se Handberg 2017:89). Sammantaget kan det antas att det var Bengtsson i sin roll som översättare som stod för att den första översättningen av *Walden* var en förkortad version, vilket innebär att han förhöll sig betydligt friare gentemot originalet och i detta avseende skapade en betydligt mindre källtextnära översättning jämfört med den oavkortade nyöversättningen.

4. Analys

Undersökningen är uppdelad i två delar. I den kvantitativa analysen undersöks förekomsten av strategier för översättningen av ordlekar i de båda måltexterna. Syftet är att visa frekvensen för olika strategier för att kunna besvara den första frågeställningen om huruvida nyöversättningen i högre grad bevarar ordlekarna och deras humoristiska effekt. I den efterföljande kvalitativa analysen redovisas utvalda exempel från materialet som visar på hur översättarna hanterat ordlekarna och vilka effekter deras lösningar resulterar i. Den kvalitativa analysen syftar till att besvara den andra och tredje forskningsfrågan genom att undersöka

överföringen av ordlekarnas semantiska innehåll och funktion i respektive måltext. Båda analysdelarna inleds med ett metodavsnitt. Den kvalitativa analysen har inbegripit närläsning av de aktuella passagerna i källtexten och måltexterna, men det bör nämnas att det även för den kvantitativa analysen har krävts kvalitativa metoder, nämligen närläsning av textpassager samt ordboksstudier.

De engelska citaten ur källtexten följs av sidnummer i Thoreau (2004). Citaten ur de två måltexterna föregås av bokstäverna B respektive H, vilket refererar till Bengtssons respektive Handbergs översättning. Dessa citat följs av sidnummer inom parentes som hänvisar till respektive måltext.

4.1. Kvantitativ analys

4.1.1. Metod

För att få fram ett kvantitativt mått på hur översättarna hanterat ordlekarna i *Walden* har jag först behövt identifiera ordlekarna i verket. Jag har därför utgått från David Skwires artikel *A Check List of Wordplays in Walden* (1958), som innehåller en lista över alla ordlekar som han har funnit i boken. Listan upptar 122 fall, och Skwires ansats var att skapa en komplett förteckning, men han var samtidigt övertygad om att fler ordlekar i verket väntade på att upptäckas (Skwire 1958:284). Jag har därför kompletterat listan och identifierat fler ordlekar utifrån läsningen av den kommenterade utgåvan av *Walden* (Thoreau 2004).

Elva av ordlekarna i Skwires lista finns i kapitel som inte ingår i den första svenska översättningen (sex fall i kapitlet *The Bean-Field* och fem fall i kapitlet *House-Warming*), och de faller därför bort i analysen. Fyra av de kvarvarande ordlekarna återfinns i stycken och längre textpassager som helt har strukits i Bengtssons översättning, och de ingår därför inte heller i analysen. Jag har i analysen också tagit bort ytterligare 22 fall från listan. Dessa fall utgörs av ordlekar som inte har de egenskaper som täcks av Delabastitas definition, vilken är den jag använder här. Det rör sig om parafraser på ordspråk och litterära passager, allusioner, parallellismer och antiteser som inte innehåller någon ordlek i enlighet med den definition jag utgår från i den här uppsatsen. Efter dessa strykningar återstår 85 ordlekar från Skwires lista, och med tillägg av 34 ytterligare ordlekar som har identifierats utifrån den kommenterade utgåvan av *Walden* blir det totala antalet som ingår i analysen 119.

Efter en genomläsning av de två översättningarna och en granskning av översättarnas lösningar har jag kunnat urskilja fyra huvudstrategier när det gäller hanteringen av ordlekarna. Dessa strategier motsvarar fyra av de åtta som Delabastita tar upp i sin lista. Det finns dock en del variationer inom varje grupp av strategier, vilka kommer att diskuteras i anslutning till enskilda exempel i den kvalitativa analysen. De fyra strategierna listas nedan, och de utgör de kategorier som ligger till grund för den kvantitativa analysen.

(A): **Ordlek – Ordlek**

Denna strategi innebär att det som är en ordlek i källtexten blir en ordlek på samma plats i måltexten. Kriteriet för denna kategori är alltså att en översättningslösning följer originalverket genom att ett språkligt uttryck innehåller en flertydighet eller att två formellt snarlika lingvistiska strukturer med olika betydelser används för att skapa en retorisk effekt. Denna strategi är identisk med den som Delabastita kallar PUN → PUN, och måltextens ordlek kan skilja sig från källtextens både vad gäller struktur, form och innehåll. Som ett exempel på en lösning med en bevarad dubbeltydighet kan tas Handbergs översättning av följande mening:

> There have been many stories told about the bottom, or rather **no bottom**, of this pond, which certainly had **no foundation** for themselves. (T 276)

Foundation betyder här 'grund/grundval' men kan även betyda 'botten', och uttrycket bildar därför en ordlek eftersom ordet *bottom* förekommer tidigare i meningen. Handberg översätter *foundation* med *grund* och bevarar på så sätt dubbeltydigheten:

> H: Det har berättats många historier om denna tjärns botten – eller snarare att den **saknar botten**, vilket sannerligen **inte har någon grund**. (H 342)

Ett exempel på bevarad retorisk effekt genom användning av två liknande strukturer är Bengtssons översättning av denna passage som återfinns i bokens första kapitel och där Thoreau kritiserar gemene mans upptagenhet av att vinna andras gillande:

> […] for he considers, not what is truly **respectable**, but what is **respected**. (T 21)

Bengtsson använder sig av motsvarande svenska ord och bevarar därigenom källtextens effekt:

> B: … han bryr sig nämligen inte så mycket om det sant **respektabla** som om det allmänt **respekterade**. (B 56)

I Delabastitas taxonomi återfinns även strategin att översätta en ordlek med ett besläktat retoriskt grepp (PUN →RELATED RHETORICAL DEVICE), och jag valde att inkludera sådana förekomster i denna kategori (A). Jag fann i Bengtssons översättning ett exempel på denna strategi. I kapitlet *Brute Neighbors* skildrar Thoreau en episod där han närmast leker tafatt med en lom (engelska: *loon*). Han skriver då *He was indeed a* ***silly loon****, I thought* (T 226) och utnyttjar det faktum att ordet *loon* även kan ha betydelsen *dåre*. (I OED ges synonymer som *boor, lout* och *clown*, varav de två första kan översättas till *tölp*). Bengtssons översättning lyder: *Det var verkligen en* ***löjlig lom****, tyckte jag* (B 217). Uttrycket *löjlig lom* utgör en effektfull allitteration där alla tre stavelser inleds med ett l-ljud, och denna lösning kan klassas som en kompensation där allitterationen ersätter den semantiska dubbeltydigheten. Eftersom översättningen bevarar en retorisk effekt räknades alltså detta fall till kategori A. Handbergs översättningslösning, *Det var verkligen en fånig lom, tänkte jag* (H 286), har däremot räknats till kategori B eftersom den inte resulterar i någon motsvarande effekt.

(B): **Ordleken faller bort, men hela eller en del av betydelseinnehållet överförs**

Denna översättningsstrategi motsvarar Delabastitas strategi PUN → NON-PUN. Källtextens ordlek blir i måltexten en fras som inte är en ordlek eftersom den inte innehåller någon flertydighet eller ett utnyttjande av en formlikhet mellan två uttryck. Ordet eller frasen kan bevara en eller båda betydelserna i ordleken. Som exempel från denna kategori kan tas samma två passager ur källtexten som ovan, där den översättare som inte använt strategi A i stället använt denna strategi (B), som innebär att ordleken faller bort. I det första fallet (*no bottom – no foundation*) har Bengtsson inte använt ett dubbeltydigt uttryck utan överför endast betydelsen av *no foundation*.

> B: Det har berättats en hel del om denna damms botten, eller rättare om frånvaron av dess botten, utan att man haft något klart faktum att gå efter. (B 246)

I det andra fallet har Handberg överfört betydelsen hos orden *respectable–respected* utan att använda två strukturer som liknar varandra:

> H: … han tar inte hänsyn till det som verkligen är aktningsvärt utan det som är väl ansett. (H 36)

(C): **Ordleken faller bort helt**

Denna strategi innebär att det textelement som innehåller en ordlek är struket, och varken

ordleken eller betydelseinnehållet överförs till måltexten. Delabastita kallar denna strategi PUN → ZERO. Till denna kategori räknas fall där endast ordlekssegmentet bortfallit, och det gäller strykningar som inte är längre än en mening – meningar, satser eller fraser. De fall där Bengtsson strukit flera meningar eller ett helt stycke i sin översättning faller utanför analysen, även om en ordlek förekommer i ett sådant stycke i det engelska originalet.

(D): **Uttrycket överförs från källtext till måltext utan att översättas**
Översättaren återger här det uttryck som utgör en ordlek ordagrant som det formuleras i källtexten, utan att översätta det. Det rör sig alltså om citatord som överförs oförändrade till måltexten. Ett exempel på denna kategori utgörs av översättarnas val att bevara det engelska uttrycket *Walled-in Pond* som Thoreau på ett ställe använder för att anspela på det fonetiskt snarlika namnet *Walden Pond* (T 177; B 179; H 224). I dessa fall är det högst troligt att ordleken förlorar sin funktion för den läsare som inte behärskar engelska. Delabastita kallar denna strategi PUN ST = PUN TT.

Delabastitas taxonomi över strategier som kan användas vid översättning av ordlekar innehåller även en strategi som han kallar *editorial techniques* (redaktionella tekniker), alltså användning av till exempel förklarande fotnoter, slutnoter och parenteser. Eftersom dessa lösningar alltid förekommer i kombination med någon annan strategi, till exempel som förklaringar av oöversatta ordlekar (D), kommer sådana förekomster i översättningarna att behandlas separat.

För att avgöra om översättningarna skiljer sig åt gällande i hur hög grad de bevarar ordlekarna och därmed den humoristiska effekten i källtexten kommer jag att se på frekvensen av användningen av strategi A, som alltså innebär att en ordlek i källtexten blir en ordlek i måltexten. Om denna strategi används i större omfattning i nyöversättningen än i förstaöversättningen ger det stöd åt nyöversättningshypotesen.

4.1.1.1. Gränsfall

Det finns i analysmaterialet fall där det inte var helt givet i vilken kategori en översättningslösning skulle placeras. Följande exempel är de gränsfall som krävde mest överväganden.

När Thoreau i inledningen av det andra kapitlet, *Where I Lived, and What I Lived For*, talar om hur han samtalar med bönder i trakten och hur han föreställer sig att han köper deras gårdar skriver han:

> […took his farm at his price, at any price, mortgaging it to him in my mind; even put a higher price on it …] **cultivated it, and him too** to some extent… (T 78)

Det dubbeltydiga uttrycket är här *cultivated*, som anspelar både på att Thoreau i tanken kultiverar (odlar eller brukar) böndernas jord och att han genom att samtala med dem kultiverar också dem. De två översättarna har valt något olika lösningar:

> B: jag **odlade honom** i någon mån **i stället för hans mark** (B 106)
>
> H: jag **brukade jorden** och i någon mening **också honom** (H 104)

Jag har i detta fall hänfört Bengtssons översättning till kategori A eftersom verbet *odla*, precis som *cultivate*, förutom att referera till odling av växter även kan ha den överförda betydelsen av en utveckling eller förädling av en människas inre. Däremot hamnade Handbergs lösning i kategori B. Verbet *bruka* är visserligen dubbeltydigt eftersom det förutom att referera till bearbetning jord eller mark även kan ha betydelsen 'använda'. Jag ansåg dock att ordlekseffekten fallit bort eftersom ordet främst används i uttryck som "bruka våld" och inte ger associationer till användning av människor.

I följande exempel finns en relativt liten skillnad mellan översättarnas val, men skillnaden gjorde ändå att Handbergs lösning placerades i kategori A medan Bengtssons fördes till kategori B. Thoreau kontrasterar här begreppet *mother tongue* (modersmål) med *father tongue*, som inte är ett lexikaliserat eller vedertaget begrepp:

> …if that is our **mother tongue**, this is our **father tongue**… (T 99)

Handberg använder i sin översättning orden *modersmål* och *fadersmål* (H 129). Bengtsson använder sig däremot av uttrycken *modersmål* och *våra fäders mål* (B 124), vilka inte har den identiska struktur som originaltextens och nyöversättningens två uttryck har.

Samma kategorisering, med Handbergs lösning klassificerad som en ordlek till skillnad från Bengtssons, gjordes i följande exempel där meningen i källtexten lyder:

> **Thaw** with his gentle persuasion is more powerful than **Thor** with his hammer. (T 298)

Thoreau skapar här en kontrast med hjälp av två nominalfraser som utgör en parallellism och vars inledande huvudord är mycket lika i fonetiskt hänseende. Bengtsson använder i denna

mening *Tövädret* och *Tor* (B 98), och dessa ord skiljer sig åt alltför mycket för att resultatet ska kunna klassas som en ordlek. Handbergs översättning lyder:

> H: **Tö** med sin milda övertalningsförmåga är mäktigare än **Tor** med sin hammare. (H 369)

Här bedömde jag att det fanns en tillräcklig fonetisk likhet mellan de två enstaviga orden *Tö* och *Tor* för att lösningen skulle kunna hänföras till kategori A.

Ett par ytterligare fall som inneburit vissa svårigheter vid kategoriseringen tas upp i den kvalitativa analysen. Det handlar om fall där Handbergs översättningslösningar innehåller en viss stilistisk markering men samtidigt inte har kategoriserats som ordlekar.

4.1.2. Resultat

Följande tabell är en sammanställning av frekvensen av de strategier som översättarna använt sig av. Siffrorna inom parentes anger förekomsten av redaktionella tekniker (fotnoter och parenteser) som förklarar ordlekar.

Strategi	Bengtsson	Handberg
A. Ordlek – ordlek	22 (0)	25 (1)
B. Ordleken faller bort	81 (1)	86 (3)
C. Ordleken faller bort helt	10 (0)	0
D. Uttrycket överförs	6 (3)	8 (4)
Totalt	119 (4)	119 (8)

Resultatet ger vid handen att det inte finns några avsevärda skillnader mellan Bengtssons förstaöversättning och Handbergs nyöversättning när det gäller frekvensen av de strategier som använts vid översättningen av ordlekarna. I båda översättningarna är den klart vanligaste strategin B, som innebär att ordleken försvinner men en del av det semantiska innehållet överförs. Den näst vanligaste strategin är i båda översättningarna A, där ordleken bevaras i måltexten. Den mest slående skillnaden gäller strategi C, som är den tredje vanligaste i Bengtssons översättning men som inte används alls i Handbergs. Tio ordlekar är helt strukna av Bengtsson, vilket innebär att inte heller det semantiska innehållet har överförts till

målspråket. Detta förhållande är dock inte överraskande utan ligger helt i linje med Bengtssons övriga strykningar av längre textpassager och hela kapitel. I Handbergs översättning finns inga strykningar av element som utgör ordlekar, och i detta avseende kan man skönja ett betydligt mera källtextnära förhållningssätt i nyöversättningen jämfört med förstaöversättningen.

Bengtsson använder sig av redaktionella tekniker i fyra fall. Han tillfogar förklarande tillägg två gånger genom fotnoter och två gånger i form av inskott inom parentes. Handberg väljer att förklara ordlekar i åtta av de fall som ingår i analysen – sju gånger genom fotnoter och en gång genom information inom parentes i löptexten. Föga förvånande används dessa förklaringar oftast när översättarna använt strategi D, som innebär att ett uttryck som utgör en ordlek överförs utan att översättas. I Bengtssons fall förekommer tre av fyra förklaringar i kombination med denna strategi, och hos Handberg är andelen fyra av åtta förklaringar. I de fall där denna strategi använts är det mer troligt att någon form av förklaring krävs för att göra måltexten mer begriplig. Att Handberg använder sig av förklaringar för att förmedla källtextens ordlekar vid dubbelt så många tillfällen som Bengtsson visar också på en större trohet mot originalverket.

Handbergs mer frekventa förklaringar av ordlekar och hans undvikande av utelämningar av textsegment gör alltså hans översättning mer källtexttrogen i dessa avseenden. När det gäller i vilken utsträckning översättarna i måltexten bevarat en ordlek från källtexten, och därmed den humoristiska effekten, visar dock resultatet att de använt strategi A i nästan lika många fall. Denna strategi, som innebär att en ordlek i källtexten blir en ordlek i måltexten, används av Bengtsson 22 gånger (18,5 % av fallen) och av Handberg 25 gånger (21,0 % av fallen). I båda översättningarna sker alltså en klar reducering av frekvensen av ordlekar jämfört med källtexten, vilket ligger i linje med Marcos mer omfattande korpusstudie som nämnts ovan. Skillnaden mellan översättningarna beträffande i hur hög grad de bevarar källtextens ordlekar är alltså relativt liten. Som kommer att framgå i den kvalitativa analysen är det också i hög utsträckning samma ordlekar som bevaras i de båda översättningarna. Utifrån de parametrar som undersöks i denna uppsats kan det därför konstateras att resultatet inte ger stöd åt nyöversättningshypotesen.

4.2 Kvalitativ analys

4.2.1. Metod

I denna kvalitativa analys redogörs för exempel från var och en av de fyra kategorierna av översättningsstrategier som användes i den kvantitativa analysen. Analysen syftar till att belysa hur ordlekarnas funktion och betydelseinnehåll överförts i de båda översättningarna och att visa på likheter och skillnader i dessa avseenden. I de fall där det finns skillnader mellan översättningslösningarna kommer jag även att diskutera vad dessa betyder för källtexttroheten och för den effekt som skapas i måltexterna. Analysen har genomförts genom närläsning av de utvalda textpassagerna, och jag har konsulterat både enspråkiga och tvåspråkiga ordböcker för att förvissa mig om de relevanta ordens olika betydelser i den engelska källtexten samt de svenska måltexterna.

4.2.2. Analys

4.2.2.1. En ordlek i källtexten blir en ordlek i måltexten (A)

I nästan samtliga fall där båda eller den ena av översättarna i måltexten bevarat en ordlek från källtexten rör det sig om dubbeltydiga uttryck som utan problem går att överföra från engelska till svenska med bevarad ambiguitet. Det är här inte fråga om ordlekar som bygger på fonetiska likheter mellan ord, utan om polysema ord vars betydelser har sin grund i den utomspråkliga verkligheten. Low talar i fall som dessa om *shared puns*, vilka utan svårigheter kan översättas mellan två språk (Low 2011:63). Dessa ordlekar är inte språkspecifika och innebär därför oftast inga problem för översättarna. Denna typ av dubbeltydighet som grundar sig i polysemi förekommer ofta i *Walden*, och den gör att översättningslösningarna framstår som närmast självklara. Bengtsson och Handberg har också ofta identiska eller snarlika lösningar i dessa fall. Som ett exempel kan tas följande mening från kapitlet *Sounds*, vilken återfinns efter en utförlig betraktelse över järnvägen, ett vid den här tiden relativt nytt transportmedel som Thoreau var negativt inställd till. Efter att ha spekulerat kring negativa effekter av järnvägstrafik skriver han:

> But the bell rings, and **I must get off the track** and let the cars go by. (T 119)

Ordet *track* utgör här genom sin polysema karaktär en vertikal ordlek. Det kan i sammanhanget referera både till *railroad track* (järnvägsspår) och *track* som en rad av tankar

som följer på varandra. På svenska har *spår* ungefär samma dubbla betydelse, och de båda översättarna använder inte oväntat identiska lösningar för satsen *I must get off the track*:

> B: Signalen ekar, och **jag måste lämna spåret** för att låta vagnarna passera. (B 142)
> H: Men klockan klämtar och **jag måste lämna spåret** och låta vagnarna passera. (H 153)

Ordleken i källtexten är här tämligen subtil, och den humoristiska effekten är nedtonad. De båda översättarnas lösningar ger en motsvarande effekt, och samtidigt bevaras hela det semantiska innehållet i källtextens uttryck genom den snarlika polysema karaktären hos orden på engelska och svenska (*track*/*spår*).

En ännu mer subtil ordlek finns i följande mening från inledningskapitlet *Economy*:

> I have watered the red huckleberry, the sand cherry and the nettle tree, the red pine and the black ash, the white grape and the yellow violet, which might have withered else in dry seasons. (T 17)

Detta är ett exempel på Thoreaus mera svårupptäckta ordlekar, och innebörden i det som Thoreau berättar har gått många läsare förbi. Hartman och Otterberg skriver i samband med denna mening att där tidiga kritiker ”rördes av bokjagets insatser för att ’vattna’ traktens vildblomster, har man med tiden förstått att Thoreau inte gick omkring med kanna i vanlig mening” (i Thoreau 2006:413). Det Thoreau skriver är alltså att han gick runt och urinerade på buskar och träd. Både Bengtsson och Handberg har översatt meningens inledning till *Jag har vattnat*… (B 54; H 31). Detta framstår som ett självklart översättningsval, och det är svårt att tänka sig någon annan lösning. Dubbeltydigheten finns kvar på svenska eftersom ”vattna” kan frammana olika tolkningar som bygger på den utomspråkliga verkligheten. Ordleken är dock långt ifrån uppenbar för läsaren, och i det här fallet har Handberg lagt till en förklarande fotnot som lyder: ”En ordlek för mindre pryda läsare” (H 422). Utan denna förklaring uppfattar den svenska läsaren med största sannolikhet inte den humoristiska betydelsen, precis som många läsare av originaltexten missade innebörden av *I have watered* innan Thoreaus verk blev föremål för omfattande tolkningsarbete. Genom Handbergs fotnot blir denna innebörd helt tydlig på ett sätt som inte gäller för Thoreaus originaltext eller Bengtssons översättning. I dessa två texter uteblir med stor sannolikhet den humoristiska effekten på grund av den nästan dolda ordleken. Handbergs förklaring kan därför sägas utpeka en humoristisk effekt som annars hade gått läsaren förbi.

Tillägg av fotnoter eller parenteser visar att översättaren inte ignorerat den ordlek i källtexten som förklaras, vilket innebär en ökad trohet mot originalet, och i detta fall är Handbergs

fotnot nödvändig för att humorn ska nå fram. Annars innebär denna form av förklaringar ofta att effekten av en ordlek försvagas eftersom humor i regel kräver en omedelbar verkan. Mateo (2010:183) menar att fotnoter kan underlätta förståelsen av originalets ordlek men samtidigt försämra dynamiken mellan text och läsare. När Low i sin artikel talar om att strategin att förklara ordlekar kan vara nödvändig för informativa texter där humorn inte utgör en väsentlig egenskap menar han dock att detta tillvägagångssätt innebär att den ”kognitiva blixten” (*the cognitive flash*) och skrattet offras (Low 2011:63). Som framgick i den kvantitativa analysen använder både Bengtsson och Handberg vid flera tillfällen fotnoter och parenteser för att förklara ordlekar. Detta visar att de vill förmedla till läsaren att Thoreau leker med ord, och de är i detta avseende trogna källtexten även om den humoristiska effekten blir påtagligt svagare.

De följande exemplen visar på fall där översättarna tydligt skiljer sig åt gällande hur väl de bevarat en ordleks funktion i källtexten; det handlar om fall där en ordlek bevaras i den ena översättningen medan den förloras i den andra. Till skillnad från exemplen ovan handlar det här om passager och uttryck i källtexten som inte tycks ha givna lösningar när det handlar om att bevara en dubbeltydighet vid överföringen till svenska.

I följande mening från kapitlet *Reading* går Thoreau till angrepp mot den intellektuella fattigdom som han ansåg präglade människorna i hans samtid:

> We are a race of **tit-men**, and soar but little higher in our intellectual flights than the columns of the daily paper. (T 105)

Enligt Cramer (i Thoreau 2005:105) är uttrycket *tit-men* en neologism som är unik för Thoreau. Cramer skriver att *tit* används som ett diminutivt förled som ger efterledet betydelsen att vara någonting litet. I det här fallet handlar det om det som Thoreau betraktade som en intellektuell litenhet och förkrympning. Även om Cramer betecknar *tit-men* som en neologism verkar uttrycket trots allt vara lexikaliserat; *titman* finns upptaget i nätupplagan av ordboken *Merriam-Webster* där en av två betydelser förklaras som ”a puny person; one stunted physically or mentally”. *Titman* refererar enligt denna ordbok alltså till en ynklig och mentalt hämmad person, och det torde vara denna betydelse som uttrycks i källtexten. Ordet finns även upptaget i *Oxford English Dictionary* (OED). Intressant nog står just Thoreaus mening som ett exemplifierande citat under den ena av två upptagna betydelser, vilken förklaras som ”a person (usually a man) who is the smallest, youngest, weakest, etc., in a

family or other group”. Thoreaus mening ur *Walden* från 1854 står som andra belägg, och det första är från 1818.

Ordet *tit-men* uttrycker dock inte enbart en diminutiv form av *men*, utan skapar också en vertikal ordlek genom att anspela på ordet *titmouse*, som betyder ’mes(fågel)’. Även den förkortade varianten *tit* refererar till denna fågelfamilj i en av sina betydelser. Denna anspelning harmonierar väl med det efterföljande bildspråket som beskriver flykt – *soar but little higher in our intellectual flights*. Om man läser in betydelsen *tit*(*mouse*) i *tit-men* blir följden att Thoreau uttrycker att människor är som mesfåglar och därför inte svävar särskilt högt jämfört med om vi varit större fåglar. Denna betydelse överförs i Handbergs översättning:

> H: Vi tillhör onekligen **messläktet** och höjer oss inte högre i våra andliga utflykter än till dagstidningens kolumner. (H 136)

I denna lösning bevaras denotationen ’mes(fågel)’, vilket gör att sambandet med flykt finns kvar, även om anspelningen på fåglars flykt inte är lika tydlig hos Handberg som i källtexten – *soar* och *flights* blir *höjer oss* och *utflykter*. Samtidigt lyckas Handberg bevara en dubbeltydighet, som har en något annorlunda karaktär än den i källtexten. Där Thoreau använder *tit* som en diminutiv för Handberg in en annan semantisk betydelse genom ordet *messläktet. Mes* är på svenska inte enbart en fågel, utan betecknar också någon som är ynklig och rädd. Thoreaus uttryck syftar mer på intellektuell litenhet eller ynklighet, men *mes* har en angränsande betydelse, och *messläktet* blir också i sammanhanget ett välfungerande dubbeltydigt uttryck. Handbergs översättningslösning ligger alltså nära källtexten när det gäller betydelseinnehållet, och ordlekens effekt finns kvar, vilket gör att dess funktion bevaras.

Bengtssons översättning av meningen lyder:

> B: Vi är ett släkte av **dockor och sprattelgubbar**; och vi lyfter oss sällan till större andliga höjder än till de dagliga tidningarnas kolumner. (B 129)

I det här fallet tycks Bengtsson av någon anledning förhålla sig väldigt fritt gentemot källtexten, och jag har efter att ha konsulterat ordböcker gällande *tit* både som självständigt ord och förled inte lyckats reda ut hur *dockor och sprattelgubbar* kan vara en motsvarighet till *tit-men*. Bengtsson tycks betona människans osjälvständighet och hjälplöshet snarare än hennes litenhet och intellektuella ynklighet. Hur som helst finns det ingen ordlek i Bengtssons översättning av meningen, och den betydelse som innefattar ’mesfåglar’, och som hör ihop

med meningens fortsättning, har fallit bort. Sammantaget resulterar Bengtssons lösning i en förlust av både ordlekens semantiska innehåll och funktion.

Följande mening återfinns i kapitlet *Economy* och återger en kringströvande indians tankar kring inkomst och försörjning efter att ha träffat på en välbärgad advokat. Thoreau skapar här en horisontell ordlek genom att utnyttja polysemin i ordet *weave* (väva):

> Having seen his industrious white neighbors so well off, – that the lawyer had only to **weave arguments**, and by some magic wealth and standing followed, he had said to himself; I will go into business; I will **weave baskets**; it is a thing which I can do. (T 18)

Weave arguments skulle på svenska kanske kunna motsvaras av *väva/fläta ihop argument*, medan *weave baskets* motsvaras av *fläta korgar*. I källtexten ger upprepningen av *weave* en markant effekt genom att skapa en kontrast mellan de två identiska verben med skilda objekt. I det här fallet har Handberg avstått från att skapa en effekt liknande den i källtexten:

> H: Efter att ha sett hur bra hans strävsamma vita grannar hade det – denna advokat som **kunde slänga sig med orden** och på något magiskt sätt infann sig därmed välstånd och status – så sade han till sig själv: jag skall också börja med affärer, jag skall **fläta korgar**, det är något som jag är bra på. (H 32)

I denna lösning har ordleken helt försvunnit till förmån för idiomatiska uttryck som väl bevarar det semantiska innehållet men som inte skapar den kontrastverkan som finns i källtexten eftersom de två fraserna har helt olika strukturer. Bengtsson har å sin sida valt en annan lösning:

> B: Efter att ha fått klart för sig, hur bra hans flitiga vita grannar hade det – hur lagkarlen endast behövde **fläta samman argument och paragrafer** för att välstånd och anseende skulle infinna sig på ett magiskt sätt – hade denne indian sagt sig: ”Jag skall också bli flitig; jag skall **fläta korgvide**; det är en sak som jag förstår mig på”. (B 54–55)

Bengtsson har använt samma verb (*fläta*) som översättning vid de två förekomsterna av *weave.* Han bevarar på det sättet denna upprepning som håller ihop meningen, och ordleken finns därmed kvar. Kontrasteffekten är dock betydligt svagare än i källtexten på grund av att det första *weave* blir till ett partikelverb (*fläta samman*) och objektet utgörs av två samordnade led (*argument och paragrafer*). Betydelseinnehållet finns kvar liksom ordleksfunktionen, men de två fraserna har inte samma formlikhet och rytmiska överensstämmelse som hos Thoreau, vilket försvagar ordlekens effekt.

Nästa exempel beskrevs kortfattat i avsnitt 4.1.1. Det är hämtat ur kapitlet *The Pond in Winter* där Thoreau beskriver hur han med hjälp av bland annat en lodlina mätte sjön Waldens djup. Han anger att syftet med detta var att avfärda en myt om att sjön saknade botten, och han skriver:

> There have been many stories told about the bottom, or rather **no bottom**, of this pond, which certainly had **no foundation** for themselves. (T 276)

Thoreau leker här med den partiella synonymin hos orden *bottom* och *foundation*. Det senare ordet kan både ha betydelsen ’botten’ och ’grund/grundval’. *No bottom* och *no foundation* skulle alltså kunna betyda samma sak, men i den här kontexten refererar *foundation* till de grundvalar som stödjer hypotesen i de omnämnda historierna och inte till sjöns solida botten. Bengtsson har valt att utelämna denotationen i ordet *foundation* och använder en mening som inte innehåller en ordlek:

> B: Det har berättats en hel del om denna damms botten, eller rättare om frånvaron av dess botten, utan att man haft något klart faktum att gå efter. (B 246)

Handberg har valt att ligga närmare källtexten genom att söka efterlikna ordleken:

> H: Det har berättats många historier om denna tjärns botten – eller snarare att den **saknar botten**, vilket sannerligen **inte har någon grund**. (H 342)

Grund motsvarar *foundation* i betydelsen ’grundval’, särskilt i uttryck som att man ”anser något på goda grunder”. Dessutom finns en liknande överlappning mellan *botten* och *grund* som mellan källtextens *bottom* och *foundation*. Handberg förhåller sig alltså betydligt närmare källtextens semantiska innehåll än Bengtsson och bevarar på så sätt ordleken. Dock är ordlekens effekt betydligt svagare än i källtexten eftersom de två fraserna *saknar botten* och *inte har någon grund* saknar den formmässiga symmetri som finns mellan källtextens *no bottom* och *no foundation*.

4.2.2.2. Ordleken faller bort men en del av betydelseinnehållet överförs (B)

Detta avsnitt behandlar fall där det i båda översättningarna sker en förlust av ordleken och därmed dess funktion. Dessa fall är exempel på den strategi som Delabastita benämner PUN → NON-PUN, och det är den strategi som översättarna använder sig av mest. Utifrån den kvantitativa analysen kan det konstateras att Bengtsson använder strategin för 68,1 % av ordlekarna och Handberg för 72,3 % av dessa. I de flesta fall handlar det om att endast den

ena betydelsen i ett dubbeltydigt uttryck har överförts och att ambiguiteten därför har försvunnit.

I de åtskilliga fall där ett dubbeltydigt uttryck har översatts så att bara en betydelse kvarstår i måltexten har de två översättarna oftast valt liknande lösningar och överfört samma denotativa innehåll från källtexten. Ett tydligt exempel är när Bengtsson och Handberg har identiska översättningar av frasen *a well conducted institution* (T 114), som Thoreau på ett ställe använder för att beskriva järnvägssystemet. *Conduct* betyder i sammanhanget 'sköta, förvalta', men participet *conducted* ger också associationer till *conductor*, som kan betyda 'konduktör' eller 'tågmästare'. Thoreau bildar alltså en vertikal ordlek eftersom *well conducted* kan betyda *välskött* och samtidigt referera till tågens konduktörer. I bägge översättningarna blir frasen på svenska *en välskött institution* (B 138; H 147). På så sätt överförs den ena, primära betydelsen medan den andra mindre uppenbara betydelsen faller bort.

Även i nästa exempel har översättarna identiska lösningar, och de har i det här fallet valt att överföra båda betydelserna i det dubbeltydiga uttrycket. Thoreau skapar en ordlek med hjälp av ordet *common* (vanlig, allmän), som ingår i begreppet *common sense* (sunt förnuft):

> Why level downward to our dullest perception always, and praise that as **common sense**? The **commonest sense** is the sense of men asleep, which they express by snoring. (T 316)

The commonest sense skulle kunna betyda *det vanligaste förnuftet* eller *den vanligaste känslan*. Men eftersom frasen direkt föregås av *common sense* associerar läsaren till den betydelsen ('sunt förnuft'), och översättarna har valt att täcka bägge betydelserna genom att använda två attribut till *förnuft*(*et*) som motsvarighet till *commonest*:

> B: Det vanligaste och sundaste förnuftet… (B 278)
> H: Människans vanligaste och sundaste förnuft… (H 387)

När det gäller överföringen av det semantiska innehållet i en ordlek förekommer på ett flertal ställen en intressant skillnad mellan översättarna som beror på att de har överfört olika betydelser i ett dubbeltydigt uttryck. Den ena betydelsen hos uttrycket återfinns alltså i Bengtssons översättning och den andra i Handbergs. Nedan följer tre exempel på vertikala ordlekar där detta sker.

Det första exemplet är en mening som återfinns i källtextens kapitel *Higher Laws*. Meningen ingår i en beskrivning av en bonde som genom sina funderingar får ett slags uppvaknande om

att ett annat liv än det han lever är möjligt. Han hör tonerna av en flöjt, och meningen som innehåller ordleken refererar till dessa toner:

> They gently did away with the street, and the village, and **the state** in which he lived. (T 213)

Thoreau utnyttjar här polysemin i ordet *state*. Ordet kan utifrån den amerikanska kontexten referera till *delstat* och utgör då en naturlig del som tredje led i meningens uppräkning av platser. *State* kan också betyda ’tillstånd, situation’, vilket gör att *the state in which he lived* blir dubbeltydigt. Bengtsson har i sin översättning valt att överföra denna senare betydelse:

> B: De utplånade omärkligt gatan och byn och **de omständigheter** i vilka han framlevde sitt liv. (B 205)

Handberg har i stället överfört en ganska närliggande motsvarighet till den första betydelsen, som refererar till en geografisk plats.

> H: På ett milt sätt gjorde de slut på gatan, byn och **landet** som han levde i. (H 269)

I denna lösning bibehålls uppräkningen av tre substantiv som betecknar platser och där varje led refererar till något större i ett slags stegring. I Bengtssons översättning överförs explicit denotationen *tillstånd* eller *situation* genom synonymen *omständigheter*, men strukturen i uppräkningen försvinner, vilket kan anses vara en betydande förlust; i Handbergs uppräkning går det möjligtvis att utläsa betydelsen *situation* eftersom denna betydelse på sätt och vis finns implicit i meningen.

I nästa exempel från kapitlet *The Ponds* talar Thoreau hänfört om tjärnen Walden, som han bodde vid under sin skogsvistelse. Han talar i det aktuella stycket om tjärnens renhet och klarhet och spekulerar poetiskt kring om den kan ha existerat från tidernas begynnelse och inspirerat människor ända sedan Adam och Evas dagar. Stycket avslutas med följande mening:

> It is a **gem of the first water** which Concord wears in her coronet. (T 174)

Cramer skriver i en fotnot (i Thoreau 2004:174) att *diamonds of the first water* är ett begrepp inom juvelhandlarbranschen som refererar till klara vita diamanter av högsta kvalitet. Detta är den ena betydelsen i ordleken, medan den andra mer bokstavliga betydelsen i *the first water* syftar på vattnet som tjärnen består av och samtidigt hänger ihop med Thoreaus tanke att tjärnen kanske existerade i tidernas begynnelse. Bengtsson har valt att överföra den första betydelsen medan Handberg tagit fasta på den andra:

B: Det är en **juvel av yppersta klarhet**, som Concord bär i sin krona. (B 176)

H: Det är en **juvel av det ursprungliga vattnet** som Concord bär i sin krona. (H 220)

Bengtsson betonar alltså tjärnens klarhet och utelämnar den explicita referensen till vatten. Hans lösning innebär också en förlust av kopplingen till styckets övriga innehåll, som handlar om tjärnens långa historia och att den måhända existerat sedan syndafallet. Handberg har i stället valt en närmast bokstavlig översättning av *the first water*, vilken explicit refererar till tjärnen genom ordet *vattnet* och dessutom bevarar sambandet mellan styckets sista mening och dess övriga innehåll. Det som går förlorat i Handbergs översättning är betoningen av tjärnens klarhet, även om denna betydelse i ordleken kan sägas vara innefattad i ordet *juvel*. Handbergs lösning framstår också som ett mer markerat uttryck än Bengtssons; *en juvel av det ursprungliga vattnet* är ett ovanligt och överraskande uttryck jämfört med den mer naturliga frasen *en juvel av yppersta klarhet*.

Det tredje exemplet där översättarna har tagit fasta på olika betydelser vid överföringen av ett dubbeltydigt uttryck utgår från nedanstående mening i kapitlet *Former Inhabitants; and Winter Visitors*. Thoreau talar i sammanhanget om en period då han led av slöhet och sömnighet och undrar om tillståndet kunde vara en följd av att han försökt läsa ett samlingsverk av engelsk poesi ”utan att hoppa över något” (Thoreau 2006:312). Han skriver om denna läsning:

It fairly overcame my Nervii. (T 250)

Återigen har Cramer en förklarande fotnot (i Thoreau 2004:251). I denna framkommer att Nervii (på svenska Nervierna) var ett keltiskt folkslag som besegrades av Caesar under de galliska krigen. Thoreaus ordlek är också en allusion på Shakespeares *Julius Caesar*, som innehåller meningen *That day he overcame the Nervii*. Det som bildar själva ordleken är associationen till *nerves* (nerver). De båda översättarna har valt följande lösningar:

B: Det var emellertid nära att göra kål på mig. (B 222)

H: Det satte sig på nerverna. (H 312)

Bengtsson har valt att överföra betydelsen av att lida nederlag med ett idiomatiskt uttryck som beskriver att Thoreau var närmast tillintetgjord. Handberg har tonat ner själva nederlaget och överför den betydelse som handlar om att läsningen var påfrestande för Thoreaus nerver. Till denna mening tillfogar Handberg en fotnot som anger att det här är fråga om en ”oöversättlig ordlek”. Han återger meningen ur källtexten, och hans förklaring av den lyder: ”Nervierna var

ett fornkeltiskt folkslag som besegrades av Caesar. Thoreau associerar dock till nerver” (i Thoreau 2006:432). Handberg låter alltså läsaren förstå att författaren använder en ordlek, och han motiverar summariskt sitt val av översättningslösning. Som påpekades ovan innebär en fotnot som förmedlar att en ordlek förekommer i källtexten en ökad trohet mot densamma. Samtidigt blir ordlekens effekt kraftigt försvagad. I det här fallet återger Handberg meningen på originalspråket, vilket gör att ordleken och dess effekt bevaras i fotnoten för den som behärskar källspråket, men inte för den läsare som enbart behärskar målspråket.

Ett annat exempel där översättarna använt sig av fotnoter utgörs av den ordlek som redogjordes för ovan i avsnitt 3 och som där betecknades som svår att upptäcka för många läsare – ”that he belonged to the ancient sect of Cœnobites” (T 168–169). Satsen har översatts på ett närapå identiskt sätt av Bengtsson och Handberg:

> B: …att han tillhörde Cenobiternas åldriga sekt. (B 171)
>
> H: …att han tillhörde cenobiternas uråldriga sekt. (H 214)

Ordet *Cœnobites* har överförts i sin svenska form, vilket gör att ordets betydelse bevaras medan ordleken går förlorad. Båda översättarna har i det här fallet även använt sig av en fotnot. I Bengtssons fall lyder fotnoten: ”Cenobiter kallade sig de egyptiska f.d. eremiter, som sammanslöt sig till brödraskap” (B 171). Här ges alltså endast en förklaring av ordets betydelse utan att det framkommer att det bildar en ordlek på källspråket; denna fotnot är därför inte inkluderad som en redaktionell teknik i den kvantitativa analysen. I Handbergs fotnot finns förutom en liknande förklaring ett konstaterande att ordet bildar en ordlek – att *Cœnobites* på engelska uttalas som *see no bites* (H 429). I detta fall går alltså ordleken helt förlorad i Bengtssons översättning, medan Handberg bevarar en del av dess effekt genom att förklara den.

Det finns ibland tydliga skillnader beträffande hur källtextnära översättarna förhåller sig när det gäller hur mycket av en ordleks denotativa innehåll som överförs i respektive översättning. Följande utdrag ur inledningskapitlet *Economy* återfinns i ett avsnitt där Thoreau talar om att leva enkelt och funderar kring hur man kan avgöra vilka saker som egentligen är nödvändiga för att kunna leva.

> […] or even to look over the old day-books of the merchants, to see what it was that men most commonly bought at the **stores**, what they **stored**, that is, what are the **grossest groceries**. (T 11)

I textpassagen finns två horisontella ordlekar i vilka Thoreau utnyttjar den fonetiska likheten mellan dels orden *stores* (’butiker’) och *stored* (’hade på lager’), dels *grossest* (här i betydelsen ’vanligaste’, men även ’simplaste’; i OED finns upptaget som en av betydelserna av *gross*: ”of articles of food, or commodities of any kind: Coarse, inferior, common”) och *groceries* (’livsmedel, specerier’). Bengtsson och Handberg har valt något olika lösningar för att översätta textpassagen:

> B: […] på samma sätt som det skulle vara lärorikt att bläddra i journalen i ett gammalt köpmanshus för att lära **vilken sorts varor kunderna varit mest begärliga efter**. (B 49)
>
> H: […] man kan också titta i en köpmans gamla kassaböcker för att se vad det var som folk köpte mest av **i affären, vad som fanns på lager**, det vill säga vilka var de **begärligaste specerierna**. (H 24)

Bengtsson har valt att utelämna semantiskt innehåll i ordlekarna; framför allt finns i hans lösning inga motsvarigheter till orden *stores* och *stored*. På grund av detta blir meningen märkbart förenklad och normaliserad. Handberg har däremot till stor del överfört betydelseinnehållet och ger läsaren motsvarande svenska ord för alla de ord som utgör ordlekarna i källtexten. Han förhåller sig i detta avseende betydligt närmare källtexten, men eftersom ordlekarna och deras funktion har fallit bort kan Handbergs lösning göra att Thoreau framstår som alltför omständlig och pratig. På grund av att ordleksfunktionen försvunnit i de svenska översättningarna sker det egentligen ingen större förlust genom det utelämnade denotativa innehållet i Bengtssons översättning.

Nästa exempel på skillnader i hur mycket av det denotativa innehållet som överförts är en mening som i källtexten återfinns i kapitlet *Solitude*. Thoreau skriver där om sin avskildhet i stugan i skogen, och han betraktar sin ensamhet som något fördelaktigt. Han jämför den med tjärnens ensamhet och skriver:

> What company has that lonely lake, I pray? And yet it has not the **blue devils**, but the **blue angels** in it, in the azure tint of its waters. (T 132)

Thoreau använder här det lexikaliserade begreppet *blue devils* och kontrasterar det mot det nyskapade uttrycket *blue angels*. I OED förklaras den bildliga betydelsen av *blue devils* som ”feelings of depression or melancholy; low spirits, despondency”, och i NE:s Engelska ordbok ges de svenska motsvarigheterna ’deppighet, melankoli’. *Blue angels* är inte ett lexikaliserat begrepp utan utnyttjas av Thoreau för att beteckna motsatsen till melankoli. I

detta exempel förhåller sig Bengtsson mer källtextnära än Handberg när det gäller ordlekens denotativa innehåll:

> B: Säg mig vilket sällskap den ensamma skogssjön har! Och likväl grumlas den inte av **nedslagenhetens och ledsnadens smådjävlar**; dess azurfärg är i stället som **änglars klarhet**. (B 155)

> H: Vilket sällskap har väl denna sjö om jag får fråga? Och ändå är den inte **dyster** utan **livfull**, det syns i dess azurblå vatten. (H 169)

Bengtsson bibehåller kontrasten mellan *devils* och *angels* genom att använda fraser som innehåller motsvarande svenska ord (*smådjävlar* och *änglars klarhet*). Detta har gjort att han känt sig tvingad att använda en nominalfras som överför den bildliga betydelsen i uttrycket *blue devils – nedslagenhetens och ledsnadens smådjävlar*. Dessutom har han som verb *grumlas*, vilket förstärker kontrasten genom att det antitetiska (*änglars*) *klarhet* används sist i meningen. Det är här i stället Handberg som förenklar texten genom att i motsatsförhållandet endast använda orden *dyster* och *livfull*. Även om mycket av det semantiska innehållet går förlorat håller sig Handberg närmare källtexten i formellt avseende, framför allt genom att meningens längd och rytm mer liknar Thoreaus jämfört med Bengtssons längre omskrivningar. I båda översättningarna förloras kopplingen mellan *blue* (i *blue devils/angels*) och vattnets *azure tint* ('azurblå nyans'), men Bengtsson skapar i stället en effektiv förbindelse genom kontrasten mellan verbet *grumlas* och meningens sista ord *klarhet*.

Förutom skillnader i det betydelseinnehåll som överförs finns det i denna kategori, som innebär en förlust av ordleken, även tydliga skillnader gällande den stilistiska hanteringen av en del ordlekar. Det rör sig om främst två fall i Handbergs översättning där det finns en stilistisk markering, även om själva ordleken och dess effekt inte är överförd. I dessa fall uppkom vissa svårigheter vid kategoriseringen av Handbergs översättningslösningar, men jag valde i slutändan att hänföra dem till kategori B. Ordleken i det första exemplet, där Thoreau leker med uttrycket *hen-harriers*, redogjordes för ovan i avsnitt 3.2. Meningen i det engelska originalet lyder:

> I did not fear the **hen-harriers**, for I kept no chickens; but I feared the **men-harriers** rather. (T 148)

Thoreau använder begreppen *hen-harriers* och *men-harriers* (T 148) när han uttrycker att han fruktade människorna mer än djuren. Det andra begreppet är en neologism som får sin

betydelse utifrån det första. I Bengtssons översättning är meningen struken, vilket placerar lösningen i kategori C. I Handbergs översättning lyder meningen på följande sätt:

> H: Jag fruktade inte **kärrhöken** ty jag höll inte höns, men jag var desto mer rädd för **människohökarna**. (H 189)

Liksom i källtexten är det andra ordet (*människohökarna*) en neologism som endast kan förstås utifrån det första. Även om det semantiska innehållet till viss del är överfört till målspråket finns här ingen motsvarighet till den bokstavliga betydelsen av *harrier* ('plundrare'). Dessutom finns inte samma grad av symmetri och fonetiska likhet mellan *kärrhöken* och *människohökarna* som uttrycken i originalverket, vilket gjorde att översättningslösningen hamnade i kategori B.

Det andra exemplet visar samma fenomen med en stilistisk markering i Handbergs lösning. I kapitlet *Visitors* skriver Thoreau apropå vissa besökare som kom till hans stuga:

> …guests who appeal, not to your **hospitality**, but to your ***hospitalality***… (T 146)

Thoreau använder här en neologism, *hospitalality*, för att förmedla att dessa besökare var i behov av ett särskilt bemötande, en form av omvårdnad, vilket uttrycks av att begreppet *hospital* är del av en struktur som också inkluderar ordet *hospitality* som står strax före. Bengtsson använder här de två orden *gästfrihet* och *välgörenhet* som översättning av *hospitality* respektive *hospitalality* (B 167). Thoreaus neologism *hospitalality* blir därmed till ett neutralt och stilistiskt omarkerat uttryck. Handberg översätter frasen till:

> H: …gäster som inte vädjade till ens **gästfrihet** utan till ens ***vårdfrihet***… (H 186)

Även här är det andra ordet är en neologism som endast kan förstås i relation till det första. Det semantiska innehållet i källtextens ordlek är också bevarat i högre grad än i Bengtssons lösning, och *gästfrihet* och *vårdfrihet* har en liknande struktur med efterledet *-frihet*. Jag bedömde dock att likheten inte gav en tillräckligt signifikant effekt för att satsen skulle kategoriseras som en ordlek, men den innehåller som sagt ett markerat uttryck, och översättningen är på så sätt mer källtexttrogen än Bengtssons, som innehåller en normalisering av uttrycket *hospitalality*. I dessa två fall har Handberg hanterat ordlekarna genom en stilistisk markering som visserligen inte resulterar i en ordlek, men heller inte utgör översättningslösningar som skapar helt neutrala formuleringar.

4.2.2.3. Ordleken faller bort helt i förstaöversättningen (C)

Som tidigare framgått har Bengtsson i sin översättning vid tio tillfällen strukit det textsegment som utgör eller innehåller en ordlek – ett ord, en fras eller en mening. I enlighet med Delabastitas terminologi handlar det i dessa fall om strategin PUN → ZERO. Översättningen av följande mening kan tjäna som exempel på Bengtssons användning av strategin:

> Farmers are respectable and interesting to me in proportion as they are **poor, – poor farmers**. (T 190)

Thoreau utnyttjar här den polysema karaktären hos ordet *poor* för att skapa en horisontell ordlek genom den appositionella frasen *poor farmers* där ordet upprepas. Den primära betydelse som uttrycks är *fattiga – stackars bönder*, men på svenska leder en sådan översättning till en förlust av ordleken eftersom det inte sker en upprepning av den lingvistiska strukturen. Bengtsson väljer att helt enkelt stryka den efterställda frasen:

> B: Farmare är respektabla och intressanta i samma proportion som de är fattiga. (B 190)

Handberg å sin sida överför textelementet och väljer en lösning som till formen ligger närmare källtexten:

> H: Bönder är i mina ögon respektabla och intressanta i samma mån som de är fattiga – fattigbönder. (H 240)

I Bengtssons fall försvinner betydelseinnehållet i frasen, och det sker därför en förlust av både denotation och funktion hos ordleken. I Handbergs översättning bevaras en del av betydelsen, och strukturen *fattig* upprepas. Upprepningen resulterar dock inte i någon ordlek eftersom *fattig* i båda fallen har samma betydelse. Den funktion som ordleken fyller har alltså bortfallit. Det kan antas att Bengtsson valde att stryka frasen på grund av svårigheten att skapa en motsvarande effekt som i källtexten, och strykningen kan förefalla vara tämligen berättigad. I Handbergs lösning sker endast en upprepning av ordet *fattig*, vilket inte tillför någon humoristisk effekt utan tvärtom till och med kan framstå som överflödigt.

I nästa exempel resulterar Bengtssons strykning av element som bildar en ordlek i en märkbar förlust av semantiskt innehåll. I källtexten använder Thoreau återigen en horisontell ordlek genom att utnyttja formlikheten mellan substantivet *professors* (professorer) och verbet *profess*, som förutom ’undervisa [som professor]’ även kan betyda ’låtsas, ge sig ut för’.

> There are nowadays **professors** of philosophy, but not philosophers. Yet it is admirable to **profess** because it was once admirable to live. (T 14)

Bengtsson har reducerat den andra meningen i exemplet avsevärt och därigenom förenklat den:

> B: Nu för tiden finns det professorer i filosofi, men det finns inga filosofer. Likväl är det berömvärt att leva. (B 51)

Förutom att det här inte finns två liknande strukturer som skapar en ordlek är källtextens betydelseinnehåll, som uttrycker att professorerna trots allt är beundransvärda samt anledningen till detta, helt utelämnat. I Handbergs översättning finns denna semantiska betydelse bevarad, men ordleken går förlorad eftersom det inte finns något formellt släktskap mellan orden *professorer* och *undervisa*. Dessutom saknar *undervisa* den dubbla betydelse som finns i ordet *profess* och som Thoreau troligen anspelar på.

> H: Det finns idag **professorer** i filosofi, men inga filosofer. Likväl är det beundransvärt att **undervisa** eftersom det en gång var beundransvärt att leva. (H 27)

Medan Bengtsson har strukit det element som innehåller ordleken har Handberg sin vana trogen bevarat det och på så sätt hållit sig närmare källtextens form och semantiska innehåll. Båda översättningarna resulterar dock i en förlust av ordleken och därmed den humoristiska effekten. Även i detta fall kan Bengtssons strykning möjligen vara orsakad av svårigheten att finna en lösning som motsvarar ordlekens effekt, men här framstår hans utelämning av källtextens semantiska innehåll som mer svårförklarlig.

4.2.2.4. Uttrycket överförs från källtext till måltext utan att översättas (D)

Denna sista kategori utgörs av fall där översättarna återger det uttryck som utgör en ordlek ordagrant utan att översätta det. Det rör sig här om citatord som överförs oförändrade till måltexten. Denna översättningslösning kan ofta resultera i en textpassage eller fras som är svårförståelig för läsaren, och på flera ställen förekommer därför i översättningarna ett förklarande tillägg i form av en fotnot eller parentetiskt inskott. I vissa fall står dock uttryck som bildar en ordlek oförklarade precis som i originalverket.

I följande exempel använder båda översättarna uttrycket från källtexten tillsammans med ett tillägg inom parentes, men de har valt olika tillvägagångssätt i sina lösningar. Thoreau talar i sammanhanget om alla de kullar och stenblock som omgärdade tjärnen, och han skriver:

> If the name was not derived from that of some English locality, – Saffron Walden, for instance, – one might suppose that it was called, originally, *Walled-in* Pond. (T 177)

Walled-in Pond uttrycker här betydelsen att tjärnen är kringmurad, och Thoreau utnyttjar samtidigt ljudlikheten mellan detta uttryck och tjärnens namn, *Walden Pond*. Bengtsson har här valt att översätta uttrycket och ger läsaren dess form i källspråket inom parentes. Handberg har å sin sida gjort tvärtom och sätter översättningen inom parentes:

> B: Om dammens namn inte härleddes från någon engelsk plats – Saffron Walden t.ex. – skulle man kunna tro att den ursprungligen kallades Den Kringmurade Dammen (*Walled-in Pond*). (B 179)

> H: Om namnet inte är härlett från någon plats i England – Saffron Walden till exempel – skulle man kunna tro att den ursprungligen hette *Walled-in* Pond (Den kringmurade tjärnen). (H 224)

Båda översättarna har alltså bibehållit källtextens engelska uttryck, och därför bevaras i hög grad ordlekens funktion. I båda översättningslösningarna framkommer också det semantiska innehållet på målspråket. Handbergs lösning framstår dock som mer verkningsfull när det gäller bevarandet av ordlekens effekt, eftersom det engelska uttrycket, som ligger ljudmässigt nära namnet *Walden*, står först, och den svenska översättningen kommer efteråt inom parentes.

I kapitlet *Spring* förekommer följande mening där Thoreau utnyttjar två skilda betydelser hos ordet *palm* (’palm’ respektive ’handflata’), vilka utgör homonymer:

> Is not the hand a spreading *palm* leaf with its lobes and veins? (T 297)

De båda översättarna har här följande lösningar:

> B: Är inte en hand ett utbrett blad med dess ådror och fibrer? (B 264)

> H: Är inte handen ett utbrett *palm*-blad med dess ådror och nervtrådar? (H 367)

Bengtsson har i sin översättning ingen motsvarighet till *palm*, och den dubbla denotativa betydelse som uttrycks med ordet har därför försvunnit. Handberg behåller dock ordet genom ett citatord, vilket resulterar i att den ena betydelsen överförs eftersom dess svenska form är identisk med den engelska. Handberg väljer också att följa källtexten och framhäver ordet *palm* genom att kursivera det. Han använder dessutom en förklarande fotnot som klargör att ordet har två betydelser på engelska: ”*Palm*, också handflata” (H 434). Handberg förhåller sig

alltså betydligt mer källtextnära i detta exempel, även om ordlekens effekt är kraftigt försvagad genom att dubbeltydigheten förklaras i en fotnot.

Det sista exemplet visar hur båda översättarna har överfört ett dubbeltydigt uttryck genom att bevara det som det står i källtexten utan att ändra dess form och utan att använda något förklarande tillägg. Exemplet utgörs av översättningen av följande passage ur kapitlet *Economy*, och Thoreau visar här prov på sin skatologiska humor:

> I put no manure on this land, not being the owner, but merely a **squatter**… (T 52)

Thoreau skriver att han inte gödslade marken han levde på eftersom han endast var en *squatter.* Ordet *squatter* betyder ’markockupant’ och Thoreau refererar till att han ockuperade marken vid *Walden* där han byggde sin stuga. Verbet *squat* betyder även ’sitta på huk’ och *squatter* alltså ’person som sitter på huk’, vilket innebär att Thoreau anspelar på att han defekerade på marken och alltså ändå gödslade den på det viset (se Cramer i Thoreau 2004:52). Både Bengtsson och Handberg använder ordet *squatter* i oförändrad form i sina översättningar (B 83; H 72). I det här fallet finns dock ett gränsdragningsproblem eftersom *squatter* faktiskt finns upptaget i Svenska Akademiens ordbok (SAOB) och används av till exempel Vilhelm Moberg i *Invandrarna.* I SAOB anges att ordet refererar till äldre nordamerikanska förhållanden, och betydelsen är densamma som på engelska: ”nybyggare som (utan laga rätt) slog sig ned på ouppodlad jord”. Eftersom *squatter* enligt SAOB är ett ord i svenskan skulle översättarnas lösningar kunna hänföras till en annan kategori än D, men på grund av att ordet är så pass sällsynt placerade jag det ändå i denna kategori. Som sagts har ingen av översättarna lagt till någon förklaring i en fotnot eller parentes, vilket gör att både ordets primära betydelse och dubbeltydighet blir svåra att förstå för den läsare som inte behärskar källspråket. Översättarna följer i det här fallet källtexten troget till formen, men för en svensk läsare är det förmodligen svårt att förstå innebörden i det Thoreau skriver. Ordleken går säkert många läsare av översättningarna förbi, och därför sker troligen en förlust av dess funktion.

4.3. Sammanfattande diskussion

I den kvantitativa analysen konstaterades att det endast förekommer små skillnader mellan översättarna när det gäller frekvensen av de strategier som har använts vid översättningen av ordlekarna i källtexten. Skillnaden beträffande i vilken utsträckning ordlekarnas funktion bevaras i måltexterna var därför också mycket liten, vilket innebär att resultatet inte ger stöd

åt nyöversättningshypotesen utifrån hur den har testats i den här studien. I den kvalitativa analysen visades sedan några enstaka fall där översättningarna skiljer sig åt gällande överföringen av ordlekarnas funktion på så sätt att källtextens ordlek bibehålls i en av översättningarna medan ordleken bortfaller i den andra översättningen. Men dessa skillnader innebär alltså inte att den ena översättningen totalt sett innehåller lösningar som bevarar den humoristiska effekten i högre utsträckning än den andra.

Den kvalitativa analysen visade också på likheter och skillnader när det gäller överföringen av betydelseinnehållet i ordlekarna. Det framkom att översättarna ofta har valt likartade lösningar genom att överföra samma betydelseinnehåll till måltexterna, men det lyftes även fram exempel på att de ibland skiljer sig åt beträffande det överförda semantiska innehållet. Framför allt gällde skillnaderna hur mycket av källtextens denotation som bevarats i måltexterna samt vilken av betydelserna i ett dubbeltydigt uttryck som överförts. Svaret på min andra forskningsfråga är alltså att det finns vissa skillnader mellan översättningarna i fråga om hur betydelseinnehållet i ordlekarna har överförts.

Den kvantitativa och den kvalitativa analysen visar sammantagna att de två översättarna ofta har valt liknande vägar i hanteringen av ordlekarna. Vid en jämförelse mellan översättningarna uppvisas alltså inga markanta skillnader i behandlingen av detta lingvistiska och stilistiska fenomen. I bägge översättningarna finns ett mer källtextnära förhållningssätt beträffande originalverkets betydelseinnehåll snarare än den humoristiska effekten av ordlekarna. Översättarna har alltså sökt bevara ordlekarnas denotation i högre grad än deras funktion. Detta har ofta skett genom att endast den ena, mer uppenbara betydelsen i ett dubbeltydigt uttryck överförts. Vidare finns det inga exempel på att någon av översättarna helt har gjort avsteg från källtextens semantiska innehåll för att kunna skapa en effektiv ordlek på svenska. Analysen gav inte heller några exempel på att någon av översättarna har använt strategier för att kompensera bortfall av ordlekar. Det finns därför inga tydliga skillnader mellan översättningarna när det gäller överföringen av ordlekarnas funktion kontra deras betydelseinnehåll, vilket ger svar på min tredje forskningsfråga.

Sammantaget kan det också konstateras att frekvensen av ordlekar har minskat i båda översättningarna. Därmed är den humoristiska effekten som finns i originalverket kraftigt försvagad, och en stor del av det komiska elementet har försvunnit. Detta förhållande kan bero på de svårigheter som är förbundna med att översätta språkspecifika ordlekar och som behandlats ovan i avsnitt 2. Dessutom kan det handla om att Thoreaus ordlekar ibland är

subtila och även ganska obskyra. Men framför allt är det högst troligt att de två översättarna har betraktat betydelseinnehållet som viktigare att förmedla än det humoristiska anslaget. De förefaller inte ha ansett ordlekarna vara väsentliga beståndsdelar av verkets syfte och ton och har förmodligen av den anledningen ofta avstått från att bevara dem. I ett sådant fall har översättaren fördelen av att kunna undvika att måltexten innehåller klumpiga formuleringar och uttryck, vilket kan bli resultatet vid försök att bevara ordlekar. Samtidigt går det att argumentera för att ordlekarna i *Walden* är ett viktigt inslag genom att utgöra en väsentlig del av den humoristiska ton som präglar verket. Som framkom ovan i avsnitt 3 fyller humorn i *Walden* en viktig funktion genom att ha en mildrande effekt på Thoreaus samhällskritik och genom att öka läsarens uppmärksamhet på textens budskap. Dessutom kan reduceringen av humorn neutralisera och kanske släta ut Thoreaus stil, vilket innebär att en karaktäristisk beståndsdel av hans uttryckssätt till en viss del går förlorad.

Även om nyöversättningen inte bevarar ordlekarna i högre grad än förstaöversättningen kan man i analysmaterialet ändå urskilja tydliga tendenser till ett mer källtexttroget förhållningssätt hos Handberg. Framför allt visas detta genom att han inte utelämnar några element som utgör ordlekar, vilket gör att källtextens denotation överförs i högre grad. Detta kontrasterar mot Bengtssons friare förhållningssätt, som tillät honom att göra omfattande strykningar i förstaöversättningen. Handberg använder sig också av förklarande tillägg till ordlekar i dubbelt så många fall som Bengtsson (åtta gånger mot Bengtssons fyra). Som framkom i den kvalitativa analysen gör Handberg dessutom i ett par fall tydliga stilistiska markeringar där Bengtsson använder stilistiskt neutrala lösningar för att översätta en ordlek. Dessa tendenser till ett mer källtextnära förhållningssätt i nyöversättningen skulle eventuellt kunna styrkas genom ytterligare studier där de två översättningarna av *Walden* jämfördes utifrån fler språkliga aspekter än ordlekarna.

5. Avslutning

Denna uppsats har handlat om översättning av ordlekar i Henry David Thoreaus *Walden*. Verket har översatts till svenska två gånger, och syftet med uppsatsen har varit att undersöka hur de två översättarna, Frans G. Bengtsson och Peter Handberg, har hanterat ordlekarna vid överföringen till svenska. En stor del av bakgrundsarbetet med uppsatsen har utgjorts av att sondera forskningen kring ordlekar i ett översättningsvetenskapligt perspektiv samt att läsa

litteratur om Thoreau och *Walden* för att få en förståelse för verket och dess humoristiska inslag.

Uppsatsens analysdel har bestått av en kvantitativ och en kvalitativ del. Den kvantitativa analysen inleddes med en klassificering av de strategier som de två översättarna tillämpat vid överföringen av ordlekarna. Därefter gjordes en sammanställning av frekvensen för översättarnas strategier. Eftersom de två översättningarna utgör en förstaöversättning och en nyöversättning av *Walden* söktes svar på frågan om nyöversättningen i högre grad än förstaöversättningen bevarar ordlekarna och deras humoristiska effekt, vilket i så fall skulle ge stöd åt nyöversättningshypotesen. Det kvantitativa resultatet gav emellertid inget sådant stöd, eftersom nyöversättningen inte på ett tydligt sätt bevarar ordlekarna i större utsträckning än förstaöversättningen. Den efterföljande kvalitativa analysen utgjordes av en mer ingående läsning av enskilda textpassager i källtexten där ordlekar förekommer och av motsvarande passager i måltexterna. Analysen gav exempel på var och en av de fyra översättningsstrategier som urskildes i den kvantitativa delen. Analysdelen avslutades med en sammanfattande diskussion av resultatet. Där konstaterades att de båda översättarna har hanterat ordlekarna i *Walden* på ett tämligen likartat sätt. Översättningarna skiljer sig inte nämnvärt åt med avseende på överföringen av ordlekarnas funktion kontra denotation, och i båda finns en klar reducering av frekvensen av ordlekar. Förutom de stora likheterna gällande frekvensen av bevarade ordlekar visar analysmaterialet på tendenser till ett mer källtextnära förhållningssätt i nyöversättningen i andra avseenden. När det gäller överföringen av det semantiska innehållet uppvisades stora likheter men även en del tydliga skillnader mellan översättningarna.

Denna undersökning har endast behandlat en aspekt av språket i *Walden*. Men verket är oerhört mångfacetterat och inbjuder till fortsatta undersökningar där översättningen av andra lingvistiska fenomen skulle kunna studeras. *Walden* i svensk översättning är dessutom ett intressant studieobjekt eftersom det endast finns två översättningar med ett stort tidsavstånd emellan. Detta faktum innebär att exempelvis förändringar av översättningsnormer skulle kunna utgöra ett framtida forskningsämne för studier av verket.

Källförteckning

Primärlitteratur

Thoreau, Henry David, 2004: *Walden: a fully annotated edition; edited by Jeffrey S. Cramer*. New Haven: Yale University Press.

Svenska översättningar

Thoreau, Henry David, 1964: *Skogsliv vid Walden*. I översättning av Frans G. Bengtsson. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Thoreau, Henry David, 2006: *Walden*. I översättning av Peter Handberg. Stockholm: Natur & Kultur.

Sekundärlitteratur

Baker, Mona & Saldanha, Gabriela (red.), 2011: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2 uppl. London/New York: Routledge.

Berman, Antoine, 1990: La retraduction comme espace de traduction. I: *Palimpsestes* 13 (4). S. 1–7.

Chesterman, A. & Williams, J. 2002: *The Map: A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Delabastita, Dirk, 1996: Introduction. I: *The Translator* 2:2. s.1 27–139.

Handberg, Peter, 2017: *Jag ville leva på djupet*. Stockholm: Natur & Kultur.

Klitgård, Ida, 2018: Wordplay and translation. I: Malmkjær, Kirsten (red.), *The Routledge Handbook of Translation Studies and Linguistics.* London/New York: Routledge. s. 233–248.

Koskinen, Kaisa & Paloposki, Outi, 2010: Retranslation. I: Gambier, Yves & van Doorslaer, Luc (red.), *Handbook of Translation Studies – Volume 1*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. s. 294–298.

Low, Peter Alan, 2011: Translating jokes and puns. I: *Perspectives: Studies in Translatology* 19:1. s. 59-70.

Marco, Josep, 2010: The translation of wordplay in literary texts: typology, techniques and factors in a corpus of English-Catalan source text and target text segments. I: *Target* 22 (2). s 264–297.

Mateo, Marta, 2010: Translating Humphrey Clinker's Verbal humour. I: Delia Chiaro (red.), *Translation, Humour and Literature*. London: Continuum. s. 171–196..

Moldenhauer, Joseph J. 1967: The Rhetorical Function of Proverbs in Walden. I: *The Journal of American Folklore*, Vol. 80, No. 316. s. 151-159.

Paloposki, Outi & Koskinen, Kaisa, 2004: A thousand and one translations: Revisiting retranslation. I: Hansen, Gyde, Malmkjær, Kirsten & Gile, Daniel (red.), *Claims, Changes*

and Challenges in Translation Studies. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. s. 27–38.

Partington, A.S. 2009: A linguistic account of wordplay: the lexical grammar of punning. I: *Journal of Pragmatics* 41, s. 1794–1809.

Schneider, Richard J. 1995: Walden. I: Myerson, Joel (red.), *The Cambridge Companion to Henry David Thoreau*. New York: Cambridge University Press. s. 92–106.

Skwire, David, 1958: A Check List of Wordplays in Walden. I: *American Literature*, vol. 31. no.3. s. 282–289.

Vandaele, Jeroen, 2011: Wordplay in translation. I: Gambier, Yves & van Doorslaer, Luc (red.), *Handbook of Translation Studies – Volume 2*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. s. 180–183.

West, Michael, 1974: Scatology and Eschatology: The Heroic Dimensions of Thoreau's Wordplay. I: *Publications of the Modern Language Association of America*, Vol. 89, No. 5. s.1043–1064.

Elektroniska källor

Ellerström, Jonas (u.å.): ”Frans G. Bengtsson, 1894–1954”. I *Svenskt översättarlexikon*. https://litteraturbanken.se/översättarlexikon/artiklar/Frans_G_Bengtsson [Hämtad 2022-03].

Libris, de svenska forskningsbibliotekens samkatalog. https://libris.kb.se.

Merriam-Webster. https://www.merriam-webster.com.

Nationalencyklopedin. Ordlek; Frans G. Bengtsson. ne.se.

NE:s Engelska ordbok. https://www.ne.se/ordböcker/.

Oxford English Dictionary (OED). https://www-oed-com.ludwig.lub.lu.se.

Svenska Akademiens ordbok (SAOB). https://svenska.se.

Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien (SO). https://svenska.se.

Wikipedia (svenska). Peter Handberg. https://sv.wikipedia.org/wiki/Peter_Handbergdberg [Hämtad 2022-03].